

Spolna ravnopravnost u Bosni i Hercegovini - u značenju i sprovedbi Pravičnost nije jednakost: žene u zatvorskom sistemu u Bosni i Hercegovini

Predrag Puharić

Sadržaj

Sažetak	1
1. ZATVORSKI SISTEM ZA ŽENE U BiH: NEDOSTACI I PROBLEMI	3
1.1. Zašto postoji urgentna potreba da se obrati pozornost ženama u zatvoru	3
1.2. Zatvorski sistem u BiH	5
1.3 Metodologija	6
2. KLJUČNI ZAKLJUČCI U ISTRAŽIVANJU	8
2.1. Geografska pozicija kao faktor diskriminacije na osnovu spola	8
2.2. Uvjeti smještaja u zatvorima za žene	8
2.3. Klasifikacija bezbjednosti zatvora (odjeli zatvora) za žene i separacija ženskih i muških zatvorenika	9
Neadekvatna kvalifikacija zatvora (smještaj žena zatvorenica na viši stupanj bezbjednosti nego što je njihova kvalifikacija)	9
Nedostatak klasifikacije žena zatvorenica unutar zatvora	10
Diskriminacija u procjeni rizika	11
Odvajanje ženskih od muških zatvorenika	11
2.4. Nadzor žena zatvorenica od strane žena	12
2.5. Pregledavanje tijela	13
2.6. Porodica i socijalni kontakt	14
2.7. Higijena, zdravstvena zaštita i HIV/AIDS	15
2.8. Programi edukacije i obuke o spolnoj osjetljivosti	16
2.9. Žene koje su strane državljanke i žene u manjini	17
3. POLITIČKO RJEŠENJE ZA POSTIZANJE JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNSOTI U ZATVORSKOM SISTEMU BIH	19
3.1. Trenutno političko rješenje	19
3.2. Političko rješenje I	19
3.3. Političko rješenje II	22
3.4. Kombiniranje umjesto upoređivanje političkih rješenja	23
4. Zaključci i preporuke	25
Bibliografija	26
DODATAK I	31

Sažetak

Relevantna istraživanja pokazuju da zatvorskih sistemi i režimi su obično dizajnirani za populaciju muškog spola, dok su potrebe žena zatvorenika općenito zapostavljene uprkos činjenici da važni međunarodni izvještaji nalažu provođenje različitih rodno-pristranih zatvorskih uvjeta. BiH nije izuzetak u tom pogledu, jer je zatvorski sistem u BiH uvijek dizajniran za većinu populacije muškog spola od same arhitekture zatvora, do sigurnosne procedure, u objektima za zdravstvenu zaštitu, porodičnim kontaktima, radu i obuci. Stoga, fokus ove studije se bazira na važnom pitanju: Da li jednaki uvjeti, programi i tretmani, i u muškim i u ženskim zatvorima (dijelovi zatvora) u BiH mogu osigurati ravnopravnost i jednakost žena u pravom smislu. Rješavanje ovog pitanja je važno ne samo za postizanje jednakosti i ravnopravnosti žena u zatvorskom sistemu BiH, nego je od vitalnog značaja kako bi se skrenula pozornost društva na ovu zapostavljenu i ranjivu kategoriju zatvorenika. Ovo istraživanje pruža sveobuhvatnu procjenu okruženja u zatvorskom sistemu BiH za žene. Također, istraživanje bi trebalo utvrditi usklađenost postojećih uvjeta sa specifičnim potrebama žena zatvorenika, i producirati niz preporuka koje se mogu koristiti od strane vladinih aktera, uprave zatvora i zatvorskog osoblja da bi se uspješno prilagodili specifičnim potrebama žena zatvorenika u zatvorskom sistemu u BiH.

1. ZATVORSKI SISTEM ZA ŽENE U BIH: NEDOSTACI I PROBLEMI

1.1. Zašto postoji urgentna potreba da se pridaje pozornost ženama u zatvoru?

Više od pola miliona žena i djevojaka je zatočeno diljem svijeta, bilo kao prijestupnice ili osuđenice na zatvorsku kaznu. U Europi, oko 100 000 žena i djevojaka je u zatvoru (Institucija za Ljudska Prava of Ombudsman/Ombudsmen BiH, 2012). Žene predstavljaju manjinu u zatvorima diljem svijeta, sačinjavaju oko 2 do 9 % nacionalne zatvorske populacije. Samo 12 % zatvorskog sistema u svijetu prijavljuju veći postotak od navedenog. Srednji nivo u Europi je 4,4 % . U Europi, Španija ima najveći postotak žena u zatvorima (gotovo 8%), a najmanji procenat ima Azerbejdžan (manje od 1.5%) (Walmsley, 2006) (WHO Regionalni Ured za Europu, 2009). U Bosni i Hercegovini (BiH) podatke iz SPACE¹ istraživanja iz 2008 – 2010 prikazuje slične trendove. (CoE, Université de Lausanne, 2010).

Iako su žene u manjini u zatvorskoj populaciji širom svijeta, zatvorska populacija ženskog spola značajno raste.² Stopa povećanja broja žena u zatvoru je mnogo veća nego od stope broja muškaraca (Bastick, Komentar o standardnim minimalnim pravilima o postupanju prema zatvorenima, 2005). Na primjer, u BiH, broj žena u zatvoru se povećao za više od 200% u posljednjih 10 godina u odnosu na 50% porasta u broju ljudi u zatvoru u istom periodu (Prison Reform Trust, 2006)³. Neka od povećanja su rezultat globalnog raseljavanja žena zbog rata, društvene neprihvatljivosti, ekonomske krize i sistema krivičnog pravosuđa koje je neosjetljivo na razlike u spolovima. Mnoge žene u zatvoru služe kazne kratkog vremenskog roka, što znači da je prometna stopa visoka.

Većina prijestupa za koje su žene zatočene su nenasilna djela, djela koja se odnose na imovinu, ili drogu (Quaker, Vijeće za europske poslove, 2007). Diljem svijeta, žene su zatvorene zbog prijestupa vezanih za drogu, u većem postotku od bilo kojeg drugog zločina (Taylor, 2004).⁴ Slična situacija je u BiH, gdje je prema podacima iz Statističkog godišnjaka FBIH (Federalni Ured za Statistiku, 2011) i u RS (Institut za Statistiku Republike Srpske, 2011) 83% žena je zatočeno zbog nenasilnih i imovinskih prijestupa.

Većina takvih žena obično dolaze iz socijalno ugroženih zajednica i grupa. Žene zatvorenice obično dolaze iz ekonomski i socijalno ugroženih segmenata društva. Tipično, one su nezaposlene, imaju nizak nivo obrazovanja i imaju maloljetnu djecu. Mnoge od njih imaju historiju alkohola i zloupotrebe droga. Visok udio žena zatvorenika su iskusile nasilje ili seksualno zlostavljanje u određenom periodu života i za njih zatvor generira nove probleme mentalnog zdravlja ili pogoršava postojeće. Shodno tome, istraživanja u nekim zemljama su utvrdila da su mentalne poteškoće među ženama zatvorenicama češće u odnosu na muške zatvorenike, i da su žene češće od muškaraca u stanju da naškode sebi ili pokušaju samoubistvo, što ukazuje na potrebu da se pruži odgovarajuća psihološka usluga, koja bi bila orijentirana na rodno specifične potrebe žena prijestupnica.⁵ Osim toga u mnogim slučajevima žene su starateljice, ponekad jedini njegovateljice svojih porodica, i iznenadna promjena svoje uloge iz staratelja na "zločinca" i izolacija od najbli-

¹ Vijeće Evrope za Godišnju Kaznenu statistiku, SPACE (Statistika Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe)

² Ovo povećanje je uglavnom pripisano državama na usvajanje oštrijih reakcije na nenasilne zločine za koje su žene obično privedene (imovinska i djela vezana za drogu, se odlikuju u mnogim upravama kao sitne ili manje ozbiljne prijestupe.) (Penal Reform International, 2007)

³ Također, U Engleskoj ili Velsu, broj žena u zatvorima se povećao više od 200% u posljednjih 10 godina, u poređenju sa 50% povećanjem u broju muškaraca u zatvorima tokom istog perioda (Prison Reform Trust, 2006). Na Barbadosu, u Meksiku, Boliviji, Kolumbiji, Keniji, Australiji, Novom Zelandu, SAD i Kirdžistanu, između the USA and 1994 i 2004 populacija žena se povećala mnogo brže nego populacija muškaraca. Na primjer: u Meksiku, 235% porasta u broju žena, upoređujući saincrease in female, 134% porasta u broju muške populacije; u Keniji, 100% porast u broju žena, upoređujući sa 24% porasta u broju muške populacije. U Australiji, između 1984 i 2003, porast od 75% u broju muške populacije u zatvorima, a ekvivalent za žene je bio 209% (Quaker, Ured Ujedinjenih Nacija, 2008).

⁴ "Većina ovih žena ne bi trebala biti u zatvoru uopće. Većina ih je optužena za manje i nenasilne prijestupe i one ne predstavljaju prijetnju javnosti. Mnoge žene su zatvorene zbog siromaštva i nemogućnosti da plate kaznu. Veliki dio ima potrebu za tretmanom psihološkog liječenja ili zloupotrebe droga, nego izolacijom od društva. Mnoge žene su i same žrtve, ali su zatvorene zbog diskriminirajućeg zakonodavstva i prakse. Sankcije zajednice i mjere bi poslužile potrebama socijalne integracije većine, vefektnije nego zatvor." (UN-ov Ured za Droge i Kriminal , 2008)

⁵ Pogledajte na primjer, Laishes, J., The 2002 Mental Health Strategy for Women Offenders, Correctional Service Canada, 2002, pp. 6-7 (http://www.csc-scc.gc.ca/text/prgrm/fsw/mhealth/toc_e.shtml); Ross, H., Glaser, F., & Stiasny, S. (1988); Sex differences in the prevalence of psychiatric disorders in patients with alcohol and drug problems. British Journal of Addictions, 83, 1179-1192; Prison Reform Trust Factfile, p. 16, with information from Prison Service (June 2004) Safer Custody News, London, Prison Service; Rickford, D., Troubled Inside: Responding to the Mental Health Needs of Women in Prison, Prison Reform Trust, 2003, pp. 4 and 17.

žih obično imaju izrazito negativan uticaj na njihovo psihološko stanje. *“U isto vrijeme, postoji tendencija ka većoj stigmatizaciji koja se odnosi na žene u zatvorima u odnosu na muškarce, i žene koje su bile u zatvoru mogu biti proganjane od strane svojih porodica i zajednice”* (Ujedinjene Nacije, 2000).

Tako da je opravdana izjava koja navodi da žene sačinjavaju ranjive grupe u zatvorima, zbog spola. Iako postoje značajne varijacije u njihovoj situaciji u različitim zemljama, razloge za ranjivost i intenzitet njihove ranjivosti, te odgovarajućih potreba, većini ljudi je poznat određeni broj faktora.

Ovi faktori uključuju:

- Izazovi sa kojima se žene suočavaju u pravosudnom sistemu na jednakom nivou sa muškarcima u mnogim zemljama;
- Disproporcionalna viktimizacija žena u odnosu na spolno i fizičko zlostavljanje prije dolaska u zatvor;
- Visok nivo potreba za psihološkim liječenjem, koji je obično rezultat obiteljskog nasilja i seksualnog zlostavljanja;
- Visok nivo ovisnosti o drogi i alkoholu;
- Ekstremni nivo uzrujanosti koji ženama uzrokuje zatočeništvo, koji mogu dovesti do psiholoških problema ili pogoršati postojeće psihološke poteškoće;
- Seksualno zlostavljanje i nasilje nad ženama u zatvorima;
- Velika vjerovatnoća da žene imaju odgovornosti prema svojoj djeci, obitelji i drugima;
- Spolno-orijentirane zdravstvene potrebe koje se ne mogu adekvatno ispuniti;
- Stigmatizacija, viktimizacija i napuštenosti od strane svojih obitelji nakon izlaska iz zatvora (Priručnik za menadžere zatvora i kreatore politike o ženama i zatvorima).

Zbog svih prethodno navedenih faktora i unatoč činjenici da većina UNS, EUS, QUNO izvještaja naglašava različite potrebe žena zatvorenika, zatvorski sistemi i zatvorski režimi su gotovo uvijek dizajnirani za većinu zatvorske populacije muškog spola, zatvori koji pružaju jednak tretman za žene i muškarce. Ovaj problem su prepoznali u *“QUNO Žene u zatvoru: Komentar na UN-ov Standardni Minimalni Pravidnik za Postupanje sa zatvorenicama”* (2008), gdje stoji izjava: *“Potrebe i problemi žena zatvorenica se razlikuju od potreba muškaraca zatvorenika ... Žene zatvorenice imaju različite zdravstvene potrebe, uključujući i one koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje ... Žene zatvorenice pate od vrlo visoke stope mentalnih bolesti. Dok problemi kao što su pretrpanost, loša higijena, i neadekvatni tereni za posjete utiču i na muškarce i na žene zatvorenike, postoje mnogi problemi koji su specifični za žene, ili koje pogađaju žene zatvorenice na drugačiji ili posebno težak način”*⁶. Čak je i *UN-ov Standardni Minimalni Pravidnik za Postupanje sa zatvorenicama* (1955), koji je usvojen još prije 50 godina, odražavao ovaj nedostatak.⁷

⁶ Tretman žena u zatvoru mora biti vođenine samo UN-ovim Standardnim minimalnim pravilima za postupanje prema zatvorenicama i drugim specifično zatvorskim smjernicama, ali po svim važećim instrumentima ljudskih prava (i, gdje je relevantno, međunarodnog humanitarnog prava). One uključuju:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UN, 1948);
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (UN, 1979);
- Ujedinjene nacije Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicama (UN, 1955);
- Osnovna načela za postupanje sa zatvorenicama (UN, 1990);
- U 2006 Evropskim zatvorskim pravilima (Vijeće Europe, 2006);
- Evropski parlament (2008) rezoluciju o konkretnoj situaciji žena u zatvoru i uticaj na kaznu zatvora u trajanju od roditelja na socijalni i porodični život;
- Tijelo od načela za zaštitu svih osoba u bilo kom obliku pritvora ili zatvora (UN, 1988);
- Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, 2004);
- Kyiv Deklaracija o zdravlju žena u zatvoru, itd.

⁷ UN-ova Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicama (Rezolucija 663 C (XXIV) od 31. jula 1957 i dopunjena Rezolucijom 2076 (LXII) od 13. maja 1977 godine.) su usvojeni od strane UN-ovog Prvog kongresa o prevenciji zločina i postupanju sa prestupnicima 1955, i odobreni od strane ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a u 1.957.5. Oni ostaju ključna referentna tačka u kreiranju i evaluaciji zatvorskih uvjeta. Međutim, oni nisu obratili dovoljno pažnje posebnim potrebama žena u zatvoru. Uz povećanje populacije žena zatvorenica širom svijeta, nužnost da se donese više jasnoće na razmatranja koja treba da se odnose na tretman žena zatvorenica je stekla važnost i hitnost.

1.2. Zatvorski sistem u BiH

Trenutna situacija u zatvorskom sistemu u BiH je opterećena sa mnogo problema, uključujući sve gore navedene. Naime, nakon dramatične promjene pravnog sistema u BiH pravnog koja se dogodila 23. Juna, 2008 na sjednici Vijeća ministara BiH, "Strategije reforme sektora pravde u Bosni i Hercegovini, 2008-2012" je usvojena sa ciljevima koji su razvrstani u pet područja i okvir dogovorenih strateških programa i aktivnosti. Ova dostignuća su važna, ali analiza "Akcionog plana za implementaciju reforme strategije sektora pravde u Bosni i Hercegovini (2009 - 2013)" (B&H JSRS AP, 2012), "Izveštaja o provedbi Strategije reforme sektora pravde u BiH i njenog Akcionog plana za 2012" (B&H JSRS AP, 2012), kao i dva revidirana AP SRSP u BiH je pokazala da se u pogledu žena zatvorenica bilo kakve aktivnosti nisu poduzete ili planirane. Iako, strategija u okviru strateškog programa broj 2.1.1. predviđa razvoj prijedloga za izmjene i dopune zakona i propisa koji će osigurati usklađenost sa propisima i standardima Evropskih zatvorskih pravila i najbolje prakse u BiH i Europi kao aktivnost 2.1.1.6., izveštaj o Implementaciji u odjeljku 2.1.1. ne bavi se pitanjima žena zatvorenica.

U isto vrijeme progresivni pravni okvir u oblasti ravnopravnosti spolova na državnom i entitetskom nivou je osnovan. Ali, pregled programa i aktivnosti BiH SRSP u oblasti izvršenja krivičnih sankcija, pravni okvir za izvršenje krivičnih sankcija i pravni okvir u oblasti promocije i zaštite ljudskih prava žena pokazuje da je pitanje jednakosti žena u zatvorskom sistemu BiH riješeno površno, ne uzimajući u obzir da je ravnopravan tretman žena i muškaraca u zatvoru nije pravičan tretman u pravom smislu.

Zatvorski sistem u BiH danas karakterizira fragmentiranost, kako u smislu organizacione strukture, tako i u smislu zakonodavnog okvira koji ga regulira. Zakonodavni okvir postoji na državnom i na entitetskom nivou i važno je naglasiti da se u svim zakonima (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske) (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH) (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u BiH) za izvršenje krivičnih sankcija ne pružaju posebne sekcije ili dijelove područja koji se odnose na izvršenje krivičnih sankcija za žene. Evidentno je da se većina zakonskih odredbi uglavnom odnose na muškarce zatvorenike, a ne žene zatvorenice. Pojedini članovi ovih zakona samo u određenim pitanjima razlikuju žene zatvorenice od muškaraca zatvorenika.⁸

Izvršenje krivičnih sankcija se distribuira između tri nivoa vlasti u okviru Ministarstva pravde BiH i ministarstava pravde u entitetima.⁹ Na državnom nivou radi samo pritvorska jedinica, dok je na državnom nivou zatvor u izgradnji. Zatvorski sistem Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) je u Odjeljenju za izvršenje krivičnih sankcija, i posluje u okviru Ministarstva pravde FBiH. To je u skladu osam kaznenih institucija.¹⁰ Svi oni su namijenjeni za kaznu zatvora muškaraca, dok su žene u zatvoru samo u Odjelu za žene u zatvoru u Tuzli. Slična situacija je i u zatvorskom sistemu Republike Srpske (RS), gdje je od šest zatvora samo jedan odjel jednog od zatvora namijenjen za zatvaranje žena (KPZ Kula).¹¹ Zatvorski sistema RS je u Odjeljenju za izvršenje krivičnih sankcija, koje posluje u okviru Ministarstva pravde RS.

Dakle, evidentno je da zatvorski sistem u BiH uvijek dizajniran za većinu zatvorske populacije muškog spola, počevši od arhitekture zatvora, do sigurnosne procedure, objekata za zdravstvenu zaštitu, porodične kontakte, rad i obuku. U identifikiranju problema politike, ova studija je obaviještena od strane "Izveštaja o posjeti zatvorskim ustanovama u FBiH i RS, u ime Vijeća Europe", koji se odnose na trenutno stanje u ženskim zatvorima: "... ženski zatvori su adaptacije zatvora za muškarce ... Kao posljedica toga, zatvori nemaju tendenciju da zadovolje potrebe

⁸ Npr., sva tri zakona omogućavaju da se odloži zatvorsku kaznu za trudnice i majke djeteta određene dobi, onda zakonski standardi smještaja ZIKS BiH čl. 19/2 utvrđuju postojanje porodilišta i dječje sobe i RS ZIKS. 63/1 precizira da su majke i majke koje njeguju djecu odvojene od ostalih zatvorenika, a zatim RS ZIKS član 87 i ZIKS FBiH član. 48, u kontekstu zdravstvene zaštite uređuju određena pitanja o čuvanju djeteta sa majkom tijekom kaznu.

Na ovo pitanje RS ZIKS - pruža djetetu stanovanje sa majkom do navršene jedne godine života, nakon čega je dijete (u dogovoru sa majkom) dato porodici ili organu socijalnog staranja, dok Federacije ZIKS utvrde da dijete može biti sa (ako majka želi da) majkom do treće godine života. RS ZIKS u umjetnosti. 64/1 definira specifična pitanja žena na način da je "posebnu pažnju na potrebe žena u pogledu njihovog fizičkog, profesionalne, socijalne i psihološke potrebe date su pri donošenju odluka koje se tiču bilo kojeg aspekta njihovog boravka u ustanovi."

⁹ U Brčko Distriktu u BiH ne postoji pogon za izvršenje krivičnih sankcija. Izrečena kazna će biti izvršena u zatvorima u entitetima. Pravni osnov za to je Memorandum o razumijevanju između Brčko Distrikta BiH i njenih entiteta. U Brčkom postoji samo pritvorska jedinica.

¹⁰ Ti zatvori su: KPZ Sarajevo (muški zatvorenici), KPZ Sarajevo - Odjeljenje Ustikolina od (muški zatvorenici), KPZ Tuzla (muški zatvorenici, Sekcija za maloljetnike i Sekcija za žene), KPZ Tuzla - Odjeljenje Orašje (muški zatvorenici), KPZ Mostar (muški zatvorenici), KPZ Zenica (zarobljenih muškaraca i Odjela za maloljetnike), KPZ Bihać (muški zatvorenici), KPZ Busovača (zarobljenih muškaraca).

¹¹ Ti zatvori su: KPZ Kula (muški zatvorenici, Sekcija za maloljetnike i Sekcija za žene), OZ Doboju (muški zatvorenici), OZ Foča (muški zatvorenici), OZ Trebinje (muški zatvorenici), OZ Bijeljina (zarobljenih muškaraca) i OZ Banja Luka (zarobljenih muškaraca).

žena zatvorenica, i žene u zatvoru su pogođene zatočeništvom na posebno težak psihološki način. Prečesto, ljudska prava i osnovno dostojanstvo žene u zatvoru se sustavno krše.”

¹² Na primjer:

- Twinning Light projekta: Podrška kazne-
no-popravnim ustanovama u BiH (BA 06
IB JH 02 TL) “Final Report” (Twinning
Light Project, 2008)
- OSCE: Mučenje, uznemiravanje i disciplinski postupaka u kaznenim ustanovama u Bosni i Hercegovini - Procjena ljudskih prava u kaznenim ustanovama u Bosni i Hercegovini (OSCE, 2011)
- Bosna i Hercegovina Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine: Izvještaj organa vlasti Bosne i Hercegovine o posjetu Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Bosni i Hercegovini (Bosna i Hercegovine Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2011), itd. (Bosnia and Herzegovina Ministry of Human Rights and Refugees, 2011), etc.

¹³ Dalje varijable i veliki broj njihovih pokazatelja je ispitano u ovom istraživanju: Geografski položaj kao faktor rodne diskriminacije; Uvjeti smještaja u zatvorima za žene; uprava sa muškim osobljem; Sigurnost klasifikaciju zatvorima (djelova zatvora) za žene; Interna klasifikacija žena zatvorenica u zatvorima; pregledavanje tijela, nadzor žena zatvorenica od strane žena; Žalbeni mehanizme; Razdvajanje ženskih i muških zatvorenika; porodica i socijalni kontakti, higijena, zdravstvena zaštita i HIV / AIDS-om; Spolno senzitivni program obrazovanja i osposobljavanje; žene s invaliditetom, žene koje su strani državljanici i žene u manjini.

¹⁴ Tretman žena u zatvoru mora biti vođen ne samo po UN Standardnim minimalnim pravilima za postupanje prema zatvorenicima i drugim zatvorskim specifične smjernice, ali po svim važećim instrumentima ljudskih prava (i, gdje je relevantno, međunarodnog humanitarnog prava). One uključuju:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima;
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
- Konvencija o pravima djeteta;
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena;
- Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, te
- Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja i Fakultativnog protokola.

¹⁵ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske (Službeni glasnik RS, 85/2005, 72/2009 i 31/2011), Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji BiH (Službene novine FBiH, 13/98) i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija BiH (Službeni glasnik BiH, 13/05, 53/07, 97/07)

Osim toga u zdravstvenoj zaštiti Procjena zatvora Bosne i Hercegovine (Vijeće Europe - terenski centar Sarajevo, 2004) razni problemi žena u zatvorima su prepoznati i naglašeni, kao što su problem lokacije zatvora za žene, nedostaci u smještaju, izazovi i problemi s obitelji i socijalne kontakti, problemi sa higijenom i posebno nedostaci u zdravstvenom sistemu. Također je vrlo važno da se pored gore navedenih izvještaja, svih ostalih međunarodnih i lokalnih izvještaja, kao i akademske literature, naglasi da se ne obraća posebna pažnja na žene u zatvorima.¹²

Nedostatak jednakosti žena u zatvorskom sistemu u BiH je također vidljiv kroz informacije Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH u “Specijalni izvještaju o stanju ljudskih prava u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u Bosni i Hercegovini” (Institucija za Ljudska Prava of Ombudsman/Ombudsmen BiH, 2012) gdje se navodi da je: *“Nažalost, u ovim institucijama je još uvijek uobičajena praksa da se žene bave samo u tradicionalno ženskim poslovima, kao što su šivanje i ručni rad ili obavljanje pomoćnih poslova u kuhinji i higijeni ... u Tuzli, zatvorene žene također su se žalile na nedostatak razumijevanja za njihove specifične potrebe koje su biološki utvrđene, a da oni ne dobivaju dovoljno sredstava za higijenu.”*

Imajući u vidu sve gore navedeno, potrebno je hitno preduzeti aktivnosti za poboljšanje stanja u ženskim zatvorskim objektima, ne samo za postizanje jednakosti i ravnopravnosti žena u zatvorskom sistemu BiH, nego kako bi se skrenula pozornost društva na ovu zanemarenu kategorija.

1.3. Metodologija

U provođenju ovog istraživanja ja bio sam svjestan ograničenja u provođenju istraživanja u zatvorima. Zatvor je okruženje koje zahtijeva istraživača koji bi konstantno prilagođavao i mijenjao načine na koji oni posmatraju sebe i, nakon toga, kako oni sebe predstavljaju drugima i uzajamno djeluju sa drugima. Osim toga, dobivanje pristupa zatvoru kao akademski istraživač zahtijeva poznavanje pravila i propisa, ali zahtijeva i genijalnost. Dizajniranje prihvatljivih instrumenata koji štite učesnike i ostaju primjenjivi na dizajnirano istraživanje predstavljaju neizbježne izazove koji se javljaju kada se radi istraživanja zatvora (Lučić-Čatić, Marija, 2011). Kombinacijom kvalitativnih i kvantitativnih metoda, uz narativni dijalog sa učesnicima, redovno doziranje uključenosti i udaljenosti stvaraju napetost od čega se može graditi vjerodostojno istraživanje (Robson, 2002).

Ovo istraživanje je vođeno slijedećim hipotezama:¹³

- H1: Zatvorsko okruženje u zatvorskom sistemu BiH ne uzima u obzir specifične potrebe žena zatvorenica.
- H2: Nedostaci i propusti u prepoznavanju specifičnih potreba žena zatvorenika u zatvorskom sistema BiH može dovesti do rodne diskriminacije i kršenja ljudskih prava.
- H3: Nedostaci tretmana posebno prilagođeni potrebama žena dovodi do neadekvatne resocijalizacije i reintegracije.

Analiza relevantne odredbe međunarodnih dokumenata¹⁴ i njihova primjena u odredbama državnih i entitetskih zakona o izvršenju krivičnih sankcija, kao u sekcijama zatvora za žene u BiH, polustrukturirani kvalitativni intervju i fokus grupe sa ženama zatvorenicama su bile istraživačke metode koje su se koristile u ovoj studiji.¹⁵

Izbor ispitanika bio je zasnovan na svrsishodnoj strategiji uzoraka koji omogućavaju identifikaciju i odabir pojedinaca s ključnom vezom sa identificiranim problemima kroz varijable i indikatore u ovoj studiji (Tonkiss, 2006). Ljudi koji su bili intervjuirani bili su: čuvari u zatvorima, osoblje za tretman, članovi zdravstvenih usluga, pripadnici službe osiguranja i članove disciplinske komisije.¹⁶

Intervjui su polustrukturirani kvalitativni intervjui bazirani na nizu otvorenih pitanja¹⁷ i tema pažljivo pripremljenih unaprijed. Razlog za izbor polustrukturiranih intervjuja kao jedna od metoda prikupljanja podataka je zato što oni nude fleksibilne tehnike koje se mogu koristiti za razne istraživačke svrhe.¹⁸ Ispitanici su zamoljeni za dozvolu za snimanje razgovora, ali su odbili zbog zatvorskeg protokola. Zbog toga obilne bilješke su uzete i potpuni transkript razgovora je napravljen neposredno nakon intervjuja.

Perspektive žena zatvorenika je istražena kroz fokus grupe u oba zatvora koja je omogućila usporedba uvjeta u zatvorima žena u oba entiteta. Razlozi za odabir fokus grupe kao sredstvo za prikupljanje podataka su rječito objašnjena (Robson, 2002): Oni su *“visoko učinkovita tehnika za prikupljanje kvalitativnih podataka budući da se iznos i opseg podataka za prikupljanje povećao, jer se radi iz nekoliko ljudi u isto vrijeme”*.

U analizi dobijenih podataka, ovo istraživanje se oslanjalo na tematskoj analizi (Huberman & Miles, 1994), dopunjeno analizama sadržaja gdje je to prikladno.¹⁹ Valjanost istraživanja postignuta je korištenjem strategija triangulacije, koja je jedna od najpopularnijih tehnika u postizanju pouzdanosti rezultata. Intervju podataka i podataka dobivenih metodom fokus grupa su nadograđene sa analizom odredbi prethodno navedenih međunarodnih dokumenata i odredbama državnih i entitetskih zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Potkrepljivanje više tehnika i izvora podataka je povećalo valjanost i pouzdanost zaključaka.

¹⁶ Kao istraživač bio sam svestan i činjenice da nedostatak dovoljno vremena da se razbiju barijere i stekne povjerenje ispitanika kroz intervjuje kao “razgovor”, koliko je to moguće, je kompatibilno sa potrebom za strukturalnu analizu. Ovaj “pripovjedački” stil dozvolio mi je da bolje pregovaram sa labirintom identiteta-oblikovanje interakcije i zapažanja koji su se neizbježno pojavili kao proizvod i koji su nesagledivo ugrađeni u kontekstima i situacijama. (Clarke, 2008).

¹⁷ Kako bi se zadržao otvoren um oko pitanja diskriminacije žena u zatvorskom sistemu u BiH i mogućnosti za poboljšanje, izabrao sam otvorena pitanja (Cohen, Manion, & Morrison, 2000) tvrde da otvorena pitanja su fleksibilnija, anketari mogu omogućiti da idu u više dubine i korisni su za razjašnjavanje mogućih nesporazuma. Nadalje, otvorena pitanja ohrabruju suradnju, pomažu uspostaviti odnos i mogu dati neočekivane odgovore, kao i proizvode koje uvide, a koje istraživač ne može predvidjeti.

¹⁸ Osim toga, polustrukturirani intervjui mogu prikupiti činjenične informacije, prikupljati izjave i što je najvažnije, istražite malo detaljnije vlastita iskustva ljudi, motivaciju i rasuđivanje (Drever, 2003). Pitanja su korištena za otvorenu diskusiju i pružaju daljnje upite, umjesto ograničavanja ispitanika odgovorima. (Bryman, 2004)

¹⁹ Budući da analiza sadržaja pokreće rizik od ignoriranja konteksta i više značenja, njegova kombinacija sa tematskom analizom mogu smanjiti ovaj problem.

2. KLJUČNI ZAKLJUČCI U ISTRAŽIVANJU

2.1. Geografska pozicija kao faktor diskriminacije na osnovu spola

Geografska raspršenost zatvora za žene je jedan od pokazatelja spolne diskriminacije koja je priznata i od Louise Arbour (bivši Visoki komesar UN za ljudska prava), koja je izjavila: *"Žene ... [služe] svoje kazne u oštrijim uvjetima od muškaraca, zbog toga što su u manjem broju. One su pretrpjele veće dislociranosti od porodice nego muškarci, jer ima tako malo opcija za zatvaranje žena."* (Quaker, Ured Ujedinjenih Nacija, 2008).

²⁰ Problemi sa održavanjem porodičnih i socijalnih kontakata kao rezultat geografske disperzije zatvora za žene mogu se pojaviti iz raznih razloga. Prvenstveno, članovi porodice i prijatelji ne mogu biti u mogućnosti da često, ili uopće posjećuju žene u zatvoru zbog nedostatka prijevoza od mjesta prebivališta do popravne ustanove (vozovima, autobusima, i sl.), ili zbog nedostatka financija za plaćanje transporta (troškovi transporta su povećanu u slučajevima većih udaljenosti) što nije slučaj sa zatvorima za muškarce u BiH. Sekundarno, žene zatvorenice ne mogu koristiti institucionalne beneficije (izlasci, vikende, praznike i godišnji odmor) u svojoj smisli zbog prethodno navedenih postojećih razloga.

²¹ Pogledajte mapu u Dodatku I

²² Neki od načina prevazilaženja tih negativnih efekata se mogu postići kroz finansijsku pomoć, organizirane posjete, prijevoz i druge oblike suradnje sa centrima za socijalni rad.

Kao što je prethodno objašnjeno, u BiH postoji samo po jedan odjel za zatvaranje žena u kazneno-popravnim ustanovama za muškarce u svakom entitetu (KPZ Tuzla i OZ Kula), što do određene mjere predstavlja spolnu diskriminaciju. Naime, postojanje institucije za zatvaranje žena na samo jednoj lokaciji u entitetu u većini slučajeva generira situacije u kojima žene nalaze daleko od svojih prebivališta koji direktno utiče na njihovu mogućnost održavanje porodičnih i društvenih kontakata.²⁰ FBiH zauzima 51% teritorije BiH, to je precizno 26 110, 50 km², dok RS zauzima 49% sa 24.857 km² (Statistički godišnjaci FBiH (Federalni Ured za Statistiku, 2011) i RS (Institut za Statistiku Republike Srpske, 2011)).²¹ Iako je zatvorska populacija ženskog spola u BiH prilično niska u odnosu na zatvorsku populaciju muškog spola, ova činjenica ne može biti opravdanje za oduzimanje niza prava žena zatvorenica koja se dešavaju kroz geografske disperzije. Naime, nekoliko članova iz skupine plicajaca izjavilo je da je nedostatak obiteljskog kontakata zbog velikih udaljenosti zatvora od mjesta stanovanja izazvao ozbiljne probleme u programima liječenja žena i njihove resocijalizacije. Jedna zatvorenica je istakla da je najteži dio njenog vremena provedenog u zatvoru bila činjenica da za cijelo to vrijeme u zatvoru nije vidjela svoju djecu niti jednom, jer oni žive daleko od zatvora u kojem je se nalazi na izdržavanju kazne, te i zbog njihove loše finansijske situacije.

Imajući u vidu sve gore navedeno, ali i činjenicu da izgradnju zgrade, ili otvaranje novih dionica za zatvaranje žena najvjerojatnije nije moguće ostvariti finansijski, druga sredstva za prevazilaženje diskriminacije i aberacije prava žena zatvorenica koja su generirana ovim nedostatkom moraju biti pronađena.²²

2.2 Uvjeti smještaja u zatvorima za žene

KPZ Tuzla ima dva kapaciteta za smještaj žena koja su odvojena određenim prostorom. Jedan objekt se nalazi u strogom centru grada (odjel za žene i maloljetnike), a drugi (odjel za muškarce) se nalazi u Kozlovcu van grada (poljoprivredna jedinica tog zatvora je prethodno bila smještena na toj lokaciji). Žene i maloljetnici su odvojeni u različitim spavaonama, dok dijele otvoreni prostor. Sve žene su smještene u velikim sobama sa kapacitetom od 8 do 12 osoba. Spavaonice su dobro osvijetljene, ali namještaj je star i zanemaren. Ova vrsta stambene izgradnje direktno utiče na privatnost žena kao osnovne potrebe.

Glavni problem smještaja su loši toaleti. Oni se nalaze izvan spavaonice i dizajnirani su za mušku populaciju, jer je ovaj zatvor u vrijeme izgradnje dizajniran za mušku populaciju. Postoji nedostatak tuševia i WC školjki, kao i umivaonika (loši uvjeti u higijeni povezan na ovu temu bit će diskutovani u dijelu 3.9.) ("Higijena, zdravstvo i HIV / AIDS-a").

Činjenica da žene i maloljetnici dijele udio prostora za rad i slobodne aktivnosti direktno utiče na njihovu mogućnost uživanja tih prava. Nekoliko pripadnika policije je izjavilo da se zbog te činjenice suočavaju sa velikim poteškoćama u svakodnevnom radu resocijalizacije. Naime, prema njihovom mišljenju, adekvatno uređeno slobodno vrijeme je vrlo važan alat u procesu resocijalizacije.

KPZ Kula zauzima veliki prostor koji uključuje prostor za industrijsku upotrebu. Zatvor je dizajniran za muškarce, žene i maloljetnika, gdje svaka populacija ima fizički odvojene stambene zgrade. Žene su smještene u velikim spavaonicama kapaciteta 6-7 osoba. U tom zatvoru glavni problemi smještaja su toaleti koji nisu u skladu sa posebnim potrebama žena. Upravnik zatvora Vukašin Crnjak navodi da: *“prostor u kojem su žene zatvorenice trenutno smještene nalazi se na prizemlju upravne zgrade koja je nekada bila klinika i nije adekvatna za njihov smještaj.”* (SRNA, 2012).

Oba zatvora nemaju kapacitet za stanovanje majki sa djecom. U slučajevima u kojima zatvore žene moraju ostati u zatvoru sa djetetom, majka i dijete su smještene u stalne spavaonice, koje krše niz njihovih prava i narušavaju dobrobit djeteta. U vrijeme istraživanja u KPZ Tuzla samo jedna majka sa djetetom je bila zatvorena. Žena je zatvorena u stalnoj spavaonici koju dijeli sa svojim djetetom. Budući da životni uslovi nisu dizajnirani za majke sa djecom, sve posebne potrebe majke i djeteta nisu ispunjene. Prema izjavama osoblja u zatvoru (kazneno-popravni službenici, službenici bezbjednosti, kao i uprava i zdravstveni radnici) ova situacija izaziva mnoge probleme i patnje i za njih i za zatvorenu majku i dijete. Nadalje, u zatvorima ne postoje sobe za djecu ili “igraone”, sobe prilagođene za sprečavanje traumatizacije djece. Prema izjavama zatvorenice ispitane unutar fokus grupe, ovi nedostaci su često uzroci smanjenja porodičnih posjeta.

2.3. Klasifikacija bezbjednosti u zatvorima (dijelovi zatvora) za žene i muškarce i separacija ženske i muške populacije zatvorenika

Klasifikacija bezbjednosti u zatvoru, kao i klasifikacija bezbjednosti zatvorenika, određuje parametre slobode.²³ Zatvorima se upravlja u skladu sa pravilima koja određuju stupanj nadzora i kontrole nametnute zatvorenicama, prema njihovoj klasifikaciji bezbjednosti. Klasifikacije bezbjednosti upućuju na odluke, kao što su davanje odsustva iz zatvora, pristup posjetiteljima i pristup programima rada.²⁴

Ispitivanjem varijabli identifikacije bezbjednosti zatvora za žene utvrdili smo da postoje tri ključna načina na koji su žene zatvorenice u BiH diskriminirane: neadekvatna klasifikacija zatvora (stanovanje žena zatvorenica na višem stupnju bezbjednosti nego što je njihova klasifikacija), nepostojanje klasifikacije žena zatvorenica u zatvoru, kao i diskriminacija u procjeni rizika.

Neadekvatna klasifikacija zatvora (stanovanje žena zatvorenica na višem stupnju bezbjednosti nego što je njihova klasifikacija)

Neadekvatna klasifikacija zatvora (stanovanje žena zatvorenica na višem nivou bezbjednosti nego nečije klasifikacija) je ozbiljan primjer spolne diskriminacije. Razlog za diskriminaciju je da svi zatvorenici treba da budu smještene u smještaj koji odgovara klasifikaciji bezbjednosti koji im je dodijeljen. Međutim, u svijetu postoje, vrlo često, daleko premalo mjesta za žene,

²³ Evropska zatvorska pravila, pravilo 18.10 navode da: “Smještaj svih zatvorenika biti će u uvjetima sa najmanje ograničenja sigurnosnih aranžmana je kompatibilan sa rizikom njihovog bijega ili nanošenja štete sebi ili drugima.” (Vijeće Europe, 2002)

²⁴ U mnogim zemljama postoji često ograničeni smještaj za žene zatvorenice u odnosu na muške zatvorenike. Nadalje, vrsta dostupnog smještaja za žene zatvorenice ima tendenciju da bude ograničena. Na primjer, u regiji u kojoj bi moglo biti šest muškaraca u zatvorima različitih sigurnosnih klasifikacija, može postojati samo jedan ženski zatvor, ili čak samo jedan odjel za žene zatvorenice unutar zatvorskog sistema za muškarce (ovo je slučaj u BiH). Gdje je to slučaj, režim jednog zatvora će vjerovatno odrediti maksimalnu zahtjev bezbjednosti. “To znači da su žene zatvorenice vjerovatno zatvorene ne u skladu sa klasifikacijom bezbjednosti koja je strožija nego što se moglo procijeniti o riziku koji oni predstavljaju.” (Quaker, Ured Ujedinjenih Nacija, 2008)

pa čak i kada su žene klasificirane, one su smještene u okviru postojećih režima bezbjednosti bez obraćanja odgovarajuće pažnje i bez uzimanja u obzir o usklađenosti njihove klasifikacije sa stepenom bezbjednosti institucija. Ovo stvara određene praktične probleme koji predstavljaju diskriminaciju. Naime, ako se zatvorenik sa nižim ili otvorenim stepenom bezbjednosti nalazi u zatvoru maksimalne sigurnosti, onda oni nemaju isti pristup pravima zatvorenika nižeg nivoa bezbjednosti zatvorenika i obrnuto.

²⁵ UN Standardna minimalna pravila za postupanje prema zatvorenima promovira korištenje otvorenih institucija kao najpovoljniju rehabilitaciju. Korištenje otvorenih institucija će češće biti odgovarajući za žene zatvorenice, koje vjerovatno manje osuđene za nasilna djela u poređenju sa muškarcima.

Postoje samo dvije klasifikacije bezbjednosti zatvora u BiH: "zatvoreni" i "polu-zatvoreni" tip zatvora. Postoji samo jedan zatvor sa klasifikacijom bezbjednosti "zatvorenog" tipa (KPZ Zenica) u FBiH, dok u RS-u postoje dva (OZ Foča i OZ Banja Luka). Niti jedan od zatvora nema odjele za zatvaranje žena. Sve žene zatvorenice u BiH su u zatvoru u kazneno-popravnim ustanovama sa klasifikacijom bezbjednosti "polu-zatvorenog" tipa, što je najmanji koji postoje u zemlji. Na prvi pogled ta činjenica je pozitivna, ali generalni nedostatak zatvora sa niskom klasifikacijom bezbjednosti (ženski zatvor) je evidentan oblik diskriminacije.²⁵ Naime, ako se uzme u obzir vrsta zločina koje su zatočene žene u BiH počinile, očigledno je da većina od njih treba biti zatvorena u objektima sa niskom klasifikacijom bezbjednosti.

²⁶ UN Standardna minimalna pravilima za postupanje sa zatvorenima u članku 63. propisuje (UN, 1955):

- (1) Ispunjenje ovih principa zahtijeva individualizaciju liječenja i za ovu svrhu fleksibilnog sistema klasifikacije zatvorenika u grupama; stoga je poželjno da takve grupe budu distribuirane u odvojenim institucijama pogodnim za liječenje svake grupe.
- (2) Ove institucije trebaju da ne pružaju isti stepen sigurnosti za svaku grupu. Poželjno je osigurati različite stepene sigurnosti u skladu s potrebama različitih grupa ...
- (3) Poželjno je da je broj zatvorenika u zatvorenim ustanovama ne bi trebalo da bude tako velik da je individualizacija terapije je ugrožen. U nekim zemljama se smatra da populacija tih institucija ne bi trebalo prelaziti pet stotina. U otvorenim institucijama populacija treba biti što manja.
- (4) S druge strane, nepoželjno je da se održe zatvori koji su tako mali da odgovarajući objektu ne mogu biti dostupni.

Član 67. - Svrha klasifikacije mora biti:

(a) da se odvoji od drugih zatvorenika koji su, zbog njihove kaznene evidencije ili lošeg karaktera, vjerovatno vršiti loš utjecaj;

(b) da podijeli zatvoreniku u klase, kako bi se olakšalo sa njihovim postupanjem u cilju njihove socijalne rehabilitacije.

Član 68 - koliko je to moguće odvojiti posebne ustanove ili odjelima institucije koje se koriste za liječenje različitih klasa zatvorenika.

Član 69. - Što je prije moguće nakon prijema, a nakon studija o ličnosti svakog zatvorenika sa kaznom odgovarajuće dužine, program liječenja mora se pripremiti za zatvorenika u svjetlu saznanja o njegovom individualnim potrebama, njegovih sposobnosti i dispozicijama. (Ujedinjene Nacije, 1955).

Većina ispitanih žena u fokus grupi je naglasilo taj problem tako što su istakle da su oni koji služe kazne zbog ubistva imaju ista prava kao i oni koji su u zatvoru za imovinska krivičnih djela. Kazneno-popravni službenici se bore da prevaziđu ovaj problem sa unarnjom klasifikacijom zatvorenika, ali također priznaju da je ovo samo jedan od načina prevazilaženja problema, a ne rješavanja istih.

Nedostatak klasifikacije žena zatvorenica unutar zatvora

Problem neadekvatne vanjske klasifikacije proizvodi problem neadekvatne klasifikacije žena zatvorenica u zatvoru. Interna klasifikacija zatvorenika u zatvorima u BiH se određuje posebno za svaki zatvor Uredbom interne klasifikacije zatvorenika. Ova klasifikacija nije prilagođena drugačije za žene i muškarce. Iako bi adekvatno sprovedena intern klasifikacija trebala utjecati na svaki aspekt njihovog iskustva u zatvoru, uključujući i slobodu kretanja, učestalost i vrsta kontakta koju imaju sa svojom djecom i ostalim članovima porodice, kao i obrazovne i stručne mogućnosti koje su im dostupne, to nije slučaj u zatvorima u BiH.²⁶ Naime, prema članovima policajaca, interna klasifikacija se provodi samo djelomično zbog nedostatka osnovnih uvjeta. U okviru odjela za žene ne postoje mogućnosti za njihovo razdvajanje u fizički odvojene jedinice (prema internim kriterijima klasifikacije). Klasifikacije postoje samo u obliku odgojnih tretmana. Sve žene, bez obzira na bezbjedonosni rizik koji predstavljaju, ostaju zajedno u istim sobama (spavaonicama), rekreativnim i radnim površinama, itd. Dakle, gotovo čitav proces interne klasifikacije se svodi na ograničenje korištenja pogodnosti iz ustanove (praznik, vikend, izlasci, itd). the same internal classification category. U vrijeme istraživanja, svi zatvorenici, u oba zatvora, su bili podijeljeni u četiri grupe i u oba zatvora policajac je izjavio da je jedina razlika između ove grupe pogodnost. Isti smještaj, isti program postupanja sa zatvorenima, isti životni uvjeti, isti nivo bezbjednosti, itd. primjenjuju se u svim kategorijama. Jedan zatvorenica iz fokus grupe je istakla ovaj problem i rekla da je u zatvoru zbog djela povezanog sa drogom i da je njena cimerka je u zatvoru zbog ubojstva, te da su obje na istoj kategorije interne klasifikacije.

Diskriminacija u procjeni rizika

Ovi problemi u zatvorskom sistemu BiH su pogoršani činjenicom da procjena klasifikacije bezbjednosti "treba" kao faktore diskriminacije protiv žena, na osnovu njihovog socijalnog i ekonomskog nepovoljnog položaja. Naime, tijekom intervjua svi zatvorski službenici u oba zatvora su izjavili da alati procjene rizika koji se koriste za interne klasifikacije i reklasifikacije u zatvorima za žene su isti alate koji se koriste za dominantne zatvorskiog spola.²⁷ Zbog specifične prirode žene koje koriste ove alate, gore navedena praksa predstavlja spolnu diskriminaciju. Alat za procjenu rizika primijenjenih na žene zatvorenice se mora preispitati kako bi se osiguralo da ranjivost žena, uključujući i psihološke i fizičke nesposobnosti, nije neopravdano ocijenjena kao sigurnosni rizik. Žene ne smiju biti kažnjene zbog svog nepovoljnog položaja.

Separacija žena zatvorenica od muškaraca zatvorenika

Zbog odvajanja ženskih i muških zatvorenika UN-ova Standardna minimalna pravila za postupanje prema zatvorenicama (Ujedinjene Nacije, 1955), u članku 8., propisuje da će svi muškarci i žene u najvećoj mogućoj mjeri biti pritvoreni u odvojenim institucijama ili u ustanovi koja prima i muškarci i žene, dok cijeli prostor dodijeljen ženama mora biti potpuno odvojen.

Naime, pravilo 8 iz UN-ovih Standardnih minimalnih pravila za postupanje prema zatvorenicama jasno zahtijeva da muškarci i žene moraju biti zatvoreni odvojeno. Međutim, često kao rezultat nedostatka postrojenja za zatvaranje žena, žene u mnogim zemljama su zatočene na mjestima gdje se muškarci i žene dijele objekte. Dok se formalno muški i ženski zatvorenici drže odvojeno, u praksi to nije slučaj.

Često je slučaj da žene zatvorenice koje su zatvorene u miješanom zatvoru (zatvor sa muškim i ženskim odjelima) imaju manje pristupa obrazovanju i programima rada u odnosu na muškarce zatvorenike u istoj instituciji. U oba zatvora, kazneno-popravni službenici su izjavili da žene imaju manje mogućnosti da koriste opremu za vježbanje i područja predviđena za obuku i rad. *"Dok odredbe u Evropskim zatvorskim pravilima predstavljaju mogućnost pružanja tih aktivnosti kao mješovitih aktivnosti, jasno je da takva politika može biti implementirana u nekoliko važnih zaštitnih mjera."* (Quaker, Ured Ujedinjenih Nacija, 2008). Većina ispitanih zatvorenica izjavilo je da zatvorenice imaju problema sa svojim slobodnim vremenom (nedostatak sadržaja), a da je njihov pristup radu ograničen u odnosu na muškarce u istom zatvoru. Nadalje, kazneno-popravni službenik u KPZ Tuzla je istakao da moraju pronaći način dijeljenja već ograničenih mogućnosti za rad između žena zatvorenica i maloljetnika.

U KPZ Tuzla i KPZ Kula odjeli za žene su fizički odvojeni od odjela za gdje se nalaze muškarci. Nadzor nad odjelima za žene (unutar stambenog prostora) sprovodi isključivo žensko osoblje. Većina žena u tim zatvorima ima dosta veliki stupanj slobode u pogledu njihovog rada i kretanja zbog činjenice da one uglavnom rade u kapacitetima zatvora (kao što su rad u kuhinji, praonica sobe, ostave, itd), gdje nisu pod nadzorom zatvorskih čuvara (službenika bezbjednosti). Povremeno tijekom svog rada, žene su pod kontrolom samo članova kazneno-popravne službe.

U KPZ Kula puno radnih mjesta je izvan zatvora (restoran Kula i skladište), gdje žene rade bez nadzora. Ali, nakon povratka sa posla žen dolaze na područja koja su pod nadzorom žena stražara.

²⁷ Nadalje istakli su da u zatvorskom sistemu BiH ne postoje jedinstveni alati za procjenu rizika od zatvorenika za interne klasifikacije. Dok vanjske klasifikacije bezbjednosti zatvorenika muškaraca se zasniva na visini kazne na koju su osuđeni, u svakom zatvoru postoje različiti načini procjene faktora rizika za interne klasifikacije.

²⁸ Naime, prema Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija zatvorenika, rad u ustanovama otvorenog tipa (minimalna bezbjednosti) je reguliran samo-disciplinom i ličnom odgovornosti koju kontroliraju službenici, dok ustanove polu-otvorenog tipa imaju fizičko obezbjeđenje i zatvorske čuvarе koji kontroliraju kretanje zatvorenika.

Možemo zaključiti da žene koje rade u područjima bez nadzora, posebno izvan zgrade zatvora, podliježu režimu koji je karakterističan za institucije koje su klasificirane kao institucije "otvorenog tipa". To je slučaj samo dok žene rade. Kada žene završe svoj rad i vrate se natrag na područja gdje žive, rekreativne površine, kantine i kafeterije, itd., zatvorenice su pod nadzorom stražara, ovo je ujedno i karakteristika za institucije "poluotvorenog tipa".²⁸

Navedeno ukazuje na nedosljednost u eksternim i internim klasifikacijama koja dovodi do nejednakog tretmana i neujednačene mogućnosti za muškarce i žene zatvorenike u zatvorskom sistemu BiH. Također, ova mješavina "otvorenog" i "polu-otvorenog" postupanja u jednom popravnom domu (uz prethodno određenu klasifikaciju bezbjednosti) je protiv raznih zakona i negativno utječe na popravno postupanje sa ženama. Ovi pronalazačenja su također relevantna za prethodno istražene pokazatelje "neadekvatnog klasificiranja zatvora (stanovanje žena zatvorenica na višem stupnju bezbjednosti koja se razlikuje od nečije klasifikacije) i nedostatak klasifikacije žena zatvorenica unutar zatvora".

2.4. Supervizija žena zatvorenica od strane žena

UN-ova Standardna Minimalna Pravila za postupanje prema zatvorenici (Ujedinjene Nacije, 1955) u članu 53 propisuju:

- "(1) U ustanovi za muškarce i za žene, dio ustanove koji je izdvojen za žene će biti u nadležnosti žene odgovorne službenice koja će imati nadzor nad ključevima svih odijela ustanove.*
- (2) Niti jedan muški član osoblja neće ući u dijelove ustanove koji su izdvojeni za žene, osim ako su u pratnji žene službenice.*
- (3) Žene službenice će pratiti i nadgledati žene zatvorenice. Ovo, međutim, ne isključuje muške članove osoblja, a naročito doktore i nastavnike, u obavljanju svoje profesionalne dužnosti u ustanovama ili dijelovima ustanove koji su izdvojeni za žene."*

Zatvorene žene širom svijeta su u opasnosti od silovanja, seksualnog zlostavljanja, mučenja ili bilo kojeg drugog oblika zlostavljanja. Ovo je posebno slučaj kada je osoblje muškog spola zaposleno u neprikladnim prostorijama u ženskim zatvorima ili odjelima zatvora. Ovaj problem se također priznaje u izvještaju specijalnog izvjestitelja o nasilju nad ženama misije u Sjedinjenim Američkim Državama o problemu nasilja nad ženama u državnim i savezним zatvorima (E/CN.4/1999/68/Add. 2, par 55, 58), gdje se navodi da: "... Prisustvo kazneno-popravnih službenika muškog spola u stambenim jedinicama i drugdje stvara situaciju u kojoj su bludne radnje sveprisutne, nego u slučajevima kada su žene stražari čuvale žene zatvorenice."

Nadalje, ovisnost zatvorenika o zatvorskom osoblju dovodi do povećane osjetljivosti na seksualno iskorištavanje, jer ih primorava da trguju seks za usluge. Zatvorenice koje su zlostavljane ili iskorištene od strane zatvorskog osoblja imaju malo prilika za bijeg od svojih zlostavljača. One koji podnesu žalbu ili pokrenu pravni postupak su u opasnosti od odmazde.

Što se tiče prisutnosti službenika muškog spola u dijelovima zatvora za žene u BiH, utvrdili smo da je u ovim odjelima i muško i žensko osoblje prisutno. Omjer muškog i ženskog osoblja u ovim odjelima je i dalje u korist muškog zatvorskog osoblja. Iako su svi kazneno-popravni službenici ženskog spola, muško osoblje vlada u odjelu bezbjednosti (zatvorski čuvari). Što se tiče pristupa muških članova osoblja određenim dijelovima ustanove, utvrdili smo da ne postoji poseban propis o ovom pitanju i da je pitanje ostalo na volju zaposlenih.

Pažnja se treba obratiti na aranžmane za prijevoz žena zatvorenica, jer je to vrijeme kada one često dolaze u kontakt sa muškim osobljem i u tim slučajevima su u ranjivom položaju, te podložne zlostavljanju. Osuđenice treba da uvijek budu u pratnji ženskog osoblja tijekom transfera koji u zatvorima u BiH nije uvijek slučaj. Prema mišljenju zatvorskeg osoblja, zbog nedostatka ženskih kadrova, žene zatvorenice, u većini slučajeva, ne prati ženski službenik prilikom napuštanja objekta za medicinske preglede ili iz drugih razloga. Ova praksa je krajnje neprimjerena i mora biti predmet neposredne promjene.

2.5 Pregledavanje tijela

Pregledavanje tijela je jedan aspekt nepotrebno grubog režima bezbjednosti. Žene zatvorenice doživljavaju ovakvo pretraživanje na diskriminatoran način - efekat pregledavanja tijela je nerasmjerno veći kod žena zatvorenica od efekta koji ima na muškarce. Postoje različiti razlozi za diskriminaciju koja proizilazi iz specifične prirode žene. Stoga, pregledavanje tijela nikada ne bi trebalo biti rutinski postupak, ali bi trebao da se izvede izuzetno. Svaka odluka da se pregleda tijelo žene treba biti poduzeta od slučaja do slučaja. Niti jedna žena ne treba biti thelesno pregledana, osim ako je, u posebnim okolnostima, razumno i opravdano da se to učini. Pregledavanje tijela nikada ne bi trebalo koristiti kao kazna.

U zatvorskom sistemu BiH pregledavanje tijela zatvorenika se izvodi po "Osnovnm priručniku za obuku zatvorskeg osoblja br. 1 Vijeća Europe", gdje se navodi da će se pregledavanje obaviti kada je zatvorenik primljen u ustanovu, prije ulaska u vozilo (za potrebe prijevoza od ustanove), prije nego što se zatvoreniku stave lisice, nakon svih posjeta, po povratku u zatvor, nakon bilo kojeg razloga izostanka, a prije disciplinskog saslušanja.²⁹ U cijelom priručniku ne postoji čak nit jedna opaska o posebnom postupanju prema ženama zatvorenicama za vrijeme ove procedure. Za vrijeme intervjua u okviru fokus grupa, na pitanje o svojim iskustvima tokom pregledavanja, većina zatvorenica je izjavilo da se osjećaju nemoćno i da je čitav postupak ponižavajući. Neke od njih su napomenule da je ovakva vrsta pretraživanja cijena koju moraju platiti ako žele da vide svoju djecu ili porodicu, i da zbog te činjenice, one ponekad čak i nerado primaju posjete. Osim toga, gdje se pregledavanje tijela smatra opravdanim, muško osoblje nikada ne treba biti prisutno. Muški članovi osoblja ne treba da sprovode ovu vrstu pretraživanja žena. Europski Komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) Standardi (CPT, 2002) navodi da: "osoba lišena slobode treba samo da se pretražuju od strane osoblja istog spola i da bilo koji pretres koji zahtijeva da se zatvorenik skine treba provesti izvan vidokruga zatvorskeg osoblja suprotnog spola."³⁰ Ova odredba se u potpunosti poštuje u zatvorima u BiH, iako se problem nedostatka osjetljivosti i edukacije žena službenika po ovom pitanju otkriva. Za vrijeme intervjua sa zatvorskim osobljem (iz područja bezbjednosti prije svega) utvrđeno je da nisu dobili niti bilo kakav oblik obuke o specifičnosti pregledavanja tijela žene koje su pretrpjele nasilno i / ili seksualno zlostavljanje,³¹ kao ni o osjetljivosti žena čije kulturne i vjerske prakse koje ističu skromnost (što je u velikoj mjeri prisutno u kulturama BiH), i da se pregledavanje tijela tih kategorija žena se vrši na uobičajeni način. Na taj način, čak i ne namjerno, zatvorski službenici krše niz odredbi međunarodnih propisa koji reguliraju postupanje sa zatvorenicama. Na primjer: Europska Zatvorska Pravila (Europska Unija, 2006) u članku 54.3 kaže da: "Osoblje će biti osposobljeno za obavljanje ove pretrage na takav način da se otkrije i spriječi svaki pokušaj da neko pobjegne ili da se sakrije krijumčarenje, dok se u isto vrijeme poštuju dostojanstvo onih koje pretražuju i njihove lične stvari." Također UN Deklaracija o Eliminaciji nasilja nad ženama (United Nations, 1993) u članku 4 (f) se navodi: "Razviti, na sveobuhvatan način, preventivne pristupe i

²⁹ Pojedinaac je obavezno pretražen u sljedećim slučajevima:

- Prije ulaska u vozilo, čime se eliminiira mogućnost da u vozilo uđe nedozvoljeni predmet koji bi se mogao koristiti za napad ili pokušati pobjeći, ili samoozljuditi ili zlostavljanje na bilo koji drugi način;
- Prije stavljanja lisica, čime se eliminiira mogućnost da osoba može zadržati neovlašteno, ili nakon skidanja lisica za
- Nakon posjete, uključujući i posjete advokata, konzularnih službenika ili druge osobe, čime se eliminiira mogućnost zlopotrebe nedozvoljenih predmeta, ako je došao do pojedinca u posjed tokom posjete. Pravilano pretraživanje sprječava uvođenje zabranjenih stvari u prostoriju u kojoj se nalazi;
- po povratku sa bilo koje aktivnosti u ustanovu ili u prostoriju u kojoj je i nastanjen, čime se sprečava uvoz ilegalnih stavki u prostorije; po povratku iz bilo koje aktivnosti u ustanovu ili u prostoriju u kojoj je i nastanjen, čime se sprečava pojedince uvoza ilegalnih stavki u prostorije;
- pred disciplinskom komisijom kako bi se spriječilo da se pretres pojedinca distribuirano neovlašteno u sobi za ispitivanje. Nedozvoljeni predmet se može koristiti za napad, samo-ozljede, uzimanje talaca ili bijega.

³⁰ Standardi CPT, CPT / Inf / E (2002) 1 - Rev 2003, VII. Žene koje su lišene slobode, stav 23.

³¹ Žene zatvorenice, kao grupa, imaju veću učestalost kao žrtve seksualnog zlostavljanja u zajednici i od muškaraca zatvorenika. Istraživanje u Australiji pokazuje da je 89% žena zarobljenici bili su seksualno zlostavljani u nekom trenutku u njihovom životu, a 70-80% žena u zatvoru bili su preživjeli incesta (Kilroy, 2001). Nadalje, "Značajan broj tih žena je bio zlostavljan kao djeca od ljudi u poziciji na vlasti ili od povjerenja." (Sisters Inside Inc., 2004)

sve one mjere pravne, političke, administrativne i kulturne prirode koji promoviraju zaštitu žena od svih oblika nasilja, kao i osigurati da do ponovne viktimizacije žena ne dolazi zbog zakona neosjetljivog na uzimanje u obzir spola, provođenje prakse ili drugih intervencija."³² itd.

Također, ispitane zatvorenice su naglasile problem pregledavanja tijela novorođenčadi majki u zatvoru i djece koja posjećuju žene zatvorenice. One su navele da su u većini slučajeva odustale da primaju posjete svoje djece zbog ekstremne anksioznosti uzrokovane njihovim pregledavanjem tijela. Stoga prilikom traženja osobnih stvari novorođenčadi i djece (kao što su donje rublje, dječja hrana, bočica za hranjenje, pelene i sl.) treba voditi računa da se uzrokuje minimalna bol na dijete i majku i da se ponašaju u skladu s higijenskim pravilima.

2.6. Porodica i socijalni kontakti

Adekvatan kontakt sa vanjskim svijetom je važna komponenta strategije za smanjenje štetnog dejstva zatvora i pomoći socijalnu reintegraciju svih prijestupnika. Jedan od ključnih elemenata uspješne društvene reintegracije je identificiranje da to budu jake porodične veze i podrška partnera. Odvojenost od porodice i djece ima posebno štetan učinak na žene. Kao što je ranije spomenuto, žene imaju primarnu odgovornost za porodicu. Žene zatvorenice su češće nego muškarci zatvorenici, bile jedini ili primarni staratelji za malu djecu i ostale članove porodice, kao što su starija rodbina, prije nego što su dovedene u zatvor. One će vjerovatno daviše pate od odvajanja i da se brinu o dobrobiti članova svojih porodica i djece. Nažalost, budući da su žene zatvorenice često smještene na dužim udaljenostima od svojih domova, a zbog ograničenog broja zatvora za žene, one primaju manje posjeta od svojih porodica u odnosu na muškarce zatvorenike.³² Međutim, posebne potrebe žena da imaju pristup svojim porodicama i djeci se rijetko uzimaju u obzir u propisima koji se odnose na zatvorske posjete. Poteškoće u održavanju kontakta uzrokuje i kod žena i kod njena porodice patnju. To pogoršava oštećenje porodičnih veza uzrokovane zatvorom i ima posebno težak utjecaj na malu djecu. Istraživanja pokazuju da je nedostatak adekvatnog kontakta sa djecom i članovima porodice ključni izvor anksioznosti za ženu zatvoricu. Ova dislociranje odnosa staratelja također čini reintegraciju žene u društvo, nakon zatvora, težom. Zatvorenice koji održavaju rodbinske veze u zatvoru pokazuju manje disciplinske probleme i imaju bolje fizičko i mentalno zdravlje, dok su u zatvoru, te se pokazalo da se reintegriraju uspješno u zajednicu nakon puštanja na slobodu i da postoje manje šanse da ponovno počine krivično djelo. (Harrison, 2000).

Istraživanje ovog indikatora je pokazalo da u dijelovima zatvora za žene u BiH, ne postoje pravila u vezi sa ovim pitanjima i da su odredbe ZIKS-a (koji nije rodno osjetljiv) su u upotrebi. Kazneno-popravni službenici su izjavili da nedostatak kontakta sa porodicom može izazvati ozbiljne probleme sa resocijalizacijom zatvorenika, i da niti društvena ili bilo koja druga vrsta pomoći, u kontekstu očuvanja porodičnih kontakata, nije predviđena za socijalno ugrožene kategorije žena čije je su daleko od zatvora. Kao što će se raspravljati kasnije (odjeljak 2.9.), ovo je posebno problem sa ženama zatvoricama koje su strani državljani i žene u manjini.

Dodatni problem je predstavljen uz poštovanje uvjeta za vrijeme posjeta zatvoru. Uvjete u kojima se sprovode posjete su od velike važnosti za održavanje društvenih veza i za očuvanje samopoštovanja zatvorenika. Kao što je prethodno opisano u poglavlju 2.2., "Uvjeti smještaja u zatvorima za žene", zatvori za žene u BiH imaju jednake uvjete za posjete za muškarce i žene zatvorenike. Ovo je čisti primjer izjave da ravnopravnost nije jednakost u zatvorskom sistemu.

³² Negativni efekti takve geografske izoliranosti prepoznali su u kanadskom sud: u razmatranju životnih uvjeta u Federalnoj KPZ ustanovi za žene u 1991, sud okrivljene ne bi trebalo da predstavlja okrutno i neobično je kazna zbog geografske udaljenosti od svoje kuće. (Daniels, 1996)

Naime, u oba zatvora ne postoje posebna područja i područja prilagođena za posjetu djece. Ispitane zatvorenice su navele da je trenutno okruženje za posjete neprijateljsko u smislu fizičkog okruženja, kao i stavov osoblja. Zatvorsko osoblje je istaklo da nikada nisu dobili nikakvu vrstu obrazovanja ili obuke za smanjenje stresa kada su djeca u posjeti. Čitava situacija je otežana činjenicom da su djeca se podvrgavaju pregledavanju tijelu prilikom posjete (prema "Osnovnom Priručniku za obuku zatvorskog osoblja br. 1 Vijeća Europe"). Djecu i njihove stvari treba pretražiti sa osjetljivosti koja zahtijeva posebnu obuku osoblja o ovim pitanjima. Tokom istraživanja ustanovili smo da ne postoje vrste programa i edukacije osoblja koje je uključeno u posjete djece koja će se ih pripremiti na ranjivost ove kategorije.

Osim toga, postavlja se pitanje fizičkog kontakta za vrijeme posjeta, posebno majki i djece. Naime, smatra se dobrom praksom da se omogući fizički kontakt tijekom posjeta i da se posegne za fizičko odvajanje posjetitelja samo u izuzetnim situacijama. Ne bi trebalo biti ograničenja, posebno fizičkog kontakta između majke i njihove djece, ali to nije uvijek slučaj u zatvorima u BiH. Fizički kontakt je općenito zabranjen i kontakt majki sa svojom djecom je dozvoljen samo u izuzetnim slučajevima, kada to ne predstavlja prijetnju sigurnosti i bezbjednosti (to ovisi o procjeni čuvara). Nekoliko zatvorenica tijekom intervjua su izjavile da li će biti dozvoljeno da imaju fizički kontakt sa svojom djecom za vrijeme posjete ovisi isključivo o volji čuvara. Također su rekle da su ove nedosljednosti frustrirajuće i diskriminatorne.

2.7. Higijena, zdravstvena zaštita i HIV/AIDS

Žene u zatvoru često imaju više zdravstvenih problema od zarobljenih muškaraca. Kao što je navedeno ranije, mnoge žene imaju hronična i složena zdravstvena stanja kao rezultat života u siromaštvu, zbog droga, nasilja u porodici, seksualnog zlostavljanja, adolescentne trudnoće, neuhranjenosti i loše zdravstvene zaštite. Stoga žene zatvorenice često imaju veće primarne potrebe zdravstvene zaštite u odnosu na muškarce. (WHO, 2007). Ženski zatvori zahtijevaju rodno specifične okvire za zdravstvenu zaštitu koja privlači posebnu pažnju na reproduktivno zdravlje, duševne bolesti, uzimanje droga i fizičko i seksualno zlostavljanje. Blagovremeni pristup svim uslugama dostupnim za žene izvan zatvora bi trebao biti dostupan za žene u zatvoru. Specifične potrebe zdravstvene zaštite za žene u zatvorima BiH su gotovo potpuno neispunjene. Okoliš zatvora ne uzima u obzir specifične potrebe žena, kao što su redovna dostupnost tuševima (diskutovano u odjeljku smještaja), veća potreba za proizvode za osobnu njegu, zbog menstrualnog ciklusa, potreba da se naprave sanitarni jastučići, ili da isti dobiju besplatno, pa čak i potreba da se odložite pravilno. Također postoji potreba za adekvatnom ishranom za trudnice i za žene sa bolestima kao HIV.

Veća potreba za proizvode za osobnu njegu (zbog menstrualnog ciklusa i drugih činjenica) se ne priznaje i postojeći programi se bave tim pitanjima samo površno. Svaka žena ima pravo na određeni iznos sredstava za higijenu, bez obzira na njene individualne potrebe (ovo je posebno problem sa sanitarnim jastučićima). To je problem koji je većina žena u fokus grupi naznačila. Kombinirajući ovu činjenicu sa činjenicom da je, prema njihovim izjavama, većina žena ne prima pomoć u obliku sredstva za higijenu izvan zatvora, žene zatvorenice su postavljene u vrlo diskriminatorni položaj. Žene zatvorenice moraju imati adekvatne i kulturno odgovarajuće sanitarne i objekte za kupanje, posebno za menstrualni ciklus, ako je trudna ili doji. Iako žene moraju imati način da sigurno uklone korištene higijenske jastučiće, one bi trebali biti u mogućnosti da dobiju novo donje rublje koje je potrebno, većina žena je izjavila da to nije slučaj.

Europski Komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Europski Komitet za Sprečavanje Mučenja i Nečovječnog ili Ponižavajućeg postupanja ili Kažnjavanja) je uočio da izostanak takve osnovne potrebe, kao što su higijenski ulošci i tamponi, "može po sebi predstavljati ponižavajuće postupanje".³³ Uzimajući u obzir određena stanja u vezi sa ovim pitanjima u oba zatvora, može se zaključiti da tretman žena zatvorenika je diskriminatorski i ponižavajući.

³³ Standardi CPT, CPT / Inf / E (2002) 1 - Rev 2003, VII. Žene koje su lišene slobode, par. 31.

Problem je produbljen sa nedostatkom posebnog zdravstvenog programa koji se odnosi na menstrualni ciklus, menopauzu i seksualno zdravlje žene. Svi intervjuirani članovi zatvorskog osoblja su izjavili da o ovim pitanjima nisu razgovarali više nego što je potrebno da se brinu o određenim problemima koji se pojavljuju na ovom pitanju. Nadalje, oni su izjavili da zatvorsko osoblje nikada nije imao bilo kakav oblik edukacije i obuke o menopauzi i često nisu svjesni intenzivnog stresa koje menopauza može ostaviti na ženu u zatvoru.

³⁴ Žene imaju znatno veći rizik od zaraze HIV-om od seksualne aktivnosti od muškaraca, i ubrizgavanjem droga se može zaraziti HIV-om kroz dijeljenje igle. Žene uhapšene zbog krivičnih djela vezanih droge, za prostituciju ili su, dakle, su pod visokim rizikom od već zaražene HIV-om kada uđu zatvorskog sistema. Nadalje, rizik od prijenosa HIV-a povećava se kada je kod žena genitalnog trakt pocijepan ili ako se desilo krvarenje tijekom seksa, kao što je kada je žena silovana nasilno, ili kada je žena na drugi način podvrgnuta grubom seksu. Veliki udio žena u zatvoru su bile žrtve seksualnog zlostavljanja, što je možda izloženo ih na povećani rizik od infekcije HIV-om. U mnogim zemljama, mnoge ili većina žena u zatvoru neće znati njihov HIV status. (Reyes, 2001)

Pitanje HIV-a, hepatitisa C i drugih spolno prenosivih bolesti (STD) je također nejasno riješeno³⁴ (Reyes, 2001). Naime, prema navodima žena zatvorenica, većina njih u trenutku ulaska u zatvor ne zna da li su HIV pozitivne ili da li imaju hepatitis C ili STD. Jednom kada uđu u zatvor, testiranje na ove bolesti im se ne nudi. Osoblje ih pita samo o njihovom zdravstvenom stanju i povijest bolesti (mogu prezentirati dokumentaciju, ali samo ako su istu donijele sa sobom), uključujući ove uvjete, bez daljnjeg testiranja. Dakle, kao što je to sanitarno osoblje navelo, često je moguće da su žene zaražene i da se uopće ne liječe. Ova činjenica zdravstvenog zanemarivanja također povećava mogućnost širenja zaraze unutar zatvora.

Uz prethodnu diskusiju, žene u zatvoru imaju alarmantno visoke stope psiholoških zdravstvenih problema, kao što su post-traumatski stresni poremećaj, depresija, anksioznost, fobija, neuroza, samo-sakaćenje i samoubistvo. To je često rezultat života zlostavljanja i viktimizacije. Istraživanje pokazuje da žene u zatvoru imaju psiholoških zdravstvenih problema u mnogo većem stepenu muški zatvorenici (Bastick, Komentar o Standardnim minimalnim pravilima za postupanje sa zatvorenicima, 2005). Bilo da se psihološko stanje žene poboljšava ili pogoršava, ovisi o nekoliko faktora, uključujući i zatvorsku strukturu, mogućnosti liječenja, uključujući dostupnost programiranja traume i objekata i usluga koje se pružaju ženama. Tretman koji se nudi u zatvorima BIH za duševne bolesti su lijekovi, savjetovanje, rehabilitacija i specijalistički programi za njegu zatvorenika sa psihološkim zdravstvenim poteškoćama.

2.8. Programi edukacije za spolnu osjetljivost i programi obuke

Da bi se osigurala jednakost i ravnopravnost žena zatvorenica u svom pravom smislu, važno je imati obrazovano i osjetljivo zatvorsko osoblje na svim nivoima. Postoje mnogi razlozi za ovu potrebu, a većina od razloga se razmatra kroz druge varijable i indikatore. Važan zaključak ovog istraživanja, koje se mora biti istaći, je potpuni nedostatak spolno osjetljivog obrazovanja i obuke zatvorskog osoblja. Naime, kroz seriju intervjua sa različitim uposlenicima zatvora (kazneno-popravni službenici, čuvari, uprava, sanitarna služba, radnici, itd.), mi smo pokušali utvrditi postojanje specifične obuke i edukacije za uposlenike zatvora o pitanjima u vezi spolova, i saznali smo da niti jedan član osoblja zatvora nije dobio nikakav oblik obuke ili edukacije na bilo koju vrstu pitanja u vezi spolova (specifične potrebe žena, zdravstvene zaštite, viktimizacija, itd.). U osnovi, zatvorsko osoblje prebacuje sa odjeljak za žene u Odsjek za muškarce, pa čak i na dio za maloljetnike redovno obavljaju svoje dužnosti na isti način gdje god da se dodjeljuju za rad.

Postojanje posebnih programa rehabilitacije, na temelju spolne razlike zatvorenika, kao i postojanje treninga i obrazovanja za zatvorenike na osnovu njihove rodne uloge, bili su upitne varijable u ovom istraživanju. Jedno od upečatljivijih, iako očekivanih, zapažanja ovog istraživanja je da su rehabilitacija i potrebe liječenja nekih važnih grupa zanemarene, posebno žena. Ključni zadatak u razmatranju liječenja i rehabilitacije žena zatvorenica je identifikacija i procjena njihovih potreba, kako kriminogenih tako i ne kriminogenih. Ova identifikacija treba biti urađena i na razini populacije i na individualnom nivou. Oba ova aspekta identifikacije zahtijevaju postojanje sveobuhvatnog sistema procjene koje može identificirati područje potreba. Ovaj sistem ocjenjivanja potreba žena kao specifične i različite kategorije zatvorenika ne postoji ni u jednom zatvoru BiH. *“Sve liječenja i programi rehabilitacije su kreirani bez obzira na spol ili dob (maloljetnici) zatvorenika i procjena njihovih potreba se vrši jednako”*, izjavila je većina zatvorskih osoblja.

Činjenica da se ponuđene intervencije zasnivaju na nekritičkoj pretpostavci da je program za potrebe žena zatvorenica isti kao i onaj kod muškaraca, je ozbiljan problem koji može dovesti do neadekvatnog programa rehabilitacije.

2.9. Žene koje su strani državljani i žene u manjini

Žene strane državljanke su također prisutne u zatvorskom sistemu BiH i njihov tretman mora biti u skladu s međunarodnim standardima što na žalost trenutno nije slučaj. Naime, u KPZ Tuzla postoji jedna žena kanadske nacionalnosti, dok u KPZ Kula ne postoji. Iako je postotak mali, njihove specifične potrebe moraju biti zbrinute, a posebno imajući u vidu njihov spol.

Žena strane državljanke u zatvoru uglavnom dolaze iz ekstremno siromašnog porijekla. One će vjerovatno biti lingvistički i kulturno izolirane u zatvoru, i imati će poteškoća u pregovorima o nepoznatim pravnim i kaznenim sistemima. Ovo je slučaj u zatvorima BiH (odjeli) za žene. Ispitana žena (Kanadska državljanica) je rekla da čak i da je znala jezik prilično dobro, s obzirom da ona živi u BiH prilično dugo vremena u zatvoru, ipak je imala problema da se uklopi.

Žene strani državljani u zatvoru u BiH se rutinski suočavaju iz dana u dan sa poteškoćama. Ako se njihov broj povećava, trenutno stanje u zatvorima neće biti u stanju da se nosi sa ovom kategorijom osuđenih lica pravilno. Naime, iako je *«Sedmi Kongres UN-a o sprečavanju kriminala i postupanju sa prijestupnicima Aneksa II Preporuke o postupanju sa stranim zatvorenicima (UN-ova Generalna Skupština, 1985) navodi da: “Strani zatvorenici trebaju imati isti pristup kao nacionalni zarobljenici ka obrazovanju, radu i stručnom obrazovanju”*, žene strane državljanke u zatvorima BiH nisu u mogućnosti pristupiti, ili im se ne nude, obrazovnim i drugim uslugama u zatvoru. Na pitanje o mogućnosti obrazovanja ili programu obuke, kao i pravne pomoći na stranim jezicima, čuvari u oba zatvora su izjavili da obrazovni programi nisu ponuđeni ženama zatvorenicama koje govore različitim jezicima. Situaciju pogoršava i činjenica da se čak i programi rehabilitacije ne mogu se voditi zbog jezičke barijere. U zatvorima KPZ Tuzla i KPZ Kula niti jedan program se provodi koji bi mogao dovesti do smanjenja jezičke i kulturne izolacije. Žene strane državljanke u zatvorskom sistemu u BiH su prepuštene same sebi.

Odredba navedenog dokumenta navodi da: *“Strani zatvorenici trebaju biti obaviješteni odmah nakon prijema u zatvor, na jeziku koji oni razumiju i općenito u pisanoj formi, o glavnim karakteristikama zatvorskih režima, uključujući relevantna pravila i propise”*. Ova izjava je prekršena u

zatvorskome sistemu u BiH . U principu, otkriveni nedostatak modela za pomoć sa nepoznatim pravnim i kaznenim sistemom žena zatvorenica stranog državljanstva je diskriminacija po raznim kriterijima.

Strani zatvorenici također se mogu boriti samo da opstanu u zatvoru. U mnogim slučajevima, zatvorenici se mogu osloniti na članova porodice da im donesu hranu i potrebne robe, kao što su odjeća, deke, higijenske proizvode i lijekove (posebno žene, zbog ranije spomenutih loših higijenskih uvjeta u zatvorima). Ovaj problem treba tretirati u okviru postojećih usluga kao centara za socijalni rad. Ministarstvo pravde entiteta može stvoriti sporazum o suradnji koji će riješiti ova pitanja.

Geografska izolacija ženskog zatvora može izazvati određene probleme zbog kojih je porodični kontakt poseban problem za zatvorenike koji su strani državljani. U principu, žene zatvorene u inozemstvu rijetko, ako ikada, primaju posjete porodice. Troškovi slanja pisama ili telefonski pozivi na daljinu su često zabranjeni, a dopušteni pozivi mogu trajati kratko ili nikako zbog vremenskih zona. U BiH, žene koje pokušavaju ostati u kontaktu sa srodnicima putem pošte suočavaju se sa dugim kašnjenjima. One se uznemire ako zatvorski senzori uzmu njihova pisma za prevođenje. To čini održavanje porodičnih veza i dalje teže, povećava vjerovatnost raspada porodice i uzrokuje dodatne psihološke i emocionalne patnje zatvorenica. Zatvaranje majke iz neke druge zemlje može također uništiti njenu porodicu kod kuće. U BiH zakonske odredbe koje se odnose na kaznu zatvora ne postoji posebna odredba za žene strane državljanke sa djecom, tako da ako dođe do situacije da žene sa bebom treba biti u zatvoru u BiH zatvor će se suočavati sa velikim poteškoćama.

Sve navedeno se odnosi na probleme sa kojima se žene pripadnice manjina u zatvoru u BiH suočavaju. Iako, materijalno rješenje bi bilo preispitivanje optužbe i praksa izricanja kazni u pogledu stranih državljana, posebno ženama sa porodičnim obavezama, postoje i određene mogućnosti koje će smanjiti ova pitanja. Takva rješenja mogu biti uspostavljanje mehanizama za pružanje kontaktiranja sa porodicom putem telefonskih poziva ili pisma sa nižim troškovima, itd.

3. POLITIČKA RJEŠENJA ZA POSTIZANJE JEDNAKOSTI I PRAVIČNOSTI ŽENA U ZATVORSKOM SISTEMU BIH:

3.1. Trenutno političko rješenje

Ova studija se sastoji od serije dubinskih intervjua sa ključnim akterima u oba entiteta, fokus grupe sa ženama zatvorenicama i analizu relevantnih odredbi međunarodnih dokumenata i njihove primjene u odredbama državnih i entitetskih zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Stanje žena zatvorenica u zatvorskom sistemu u BiH se određuje na osnovu provedenog istraživanja. Nažalost, utvrdili smo da trenutno političko rješenje o stanju žena zatvorenica u zatvorskom sistemu BiH je ne-postojeće. Istraživanje je potvrdilo sve tri hipoteze i uz valjane argumente možemo zaključiti da je:

- Okruženje zatvora u zatvorskom sistemu u BiH ne uzima u obzir specifične potrebe žena zatvorenica.
- Nedostatke i propuste u prepoznavanju specifičnih potreba žena zatvorenica u zatvorskom sistemu u BiH može dovesti do spolne diskriminacije i kršenja ljudskih prava (CPT brojni izvještaji upozoravaju o tim pitanjima).
- Nedostaci tretmana posebno prilagođeni potrebama žena dovode do neadekvatne
- resocijalizacije i reintegracije.

Ispitivanjem petnaest varijabli (pogledaj fusnotu 13) i velikog broja njihovih indikatora, došli smo do zaključka da su dva odjela za zatvaranje žena u oba entiteta u BiH strogo dizajnirana za populacije zatvorenika muškog spola. Naime, od pitanja smještaja, zdravstva, higijene i sl. evidentno je da su žene zatvorenice koje u BiH služe kaznu u zatvoru, prema gotovo svim kriterijima diskriminirane.

Smještaj muškaraca i žena su jednaki, programi liječenja su isti, klasifikacija (interna, kao i vanjska) kriterija i alati za procjenu rizika ne uzimaju u obzir specifične potrebe žena (one su jednake sa onima koje se koriste za muškarce). Porodični i društveni kontakt je uskraćen zbog brojnih faktora, spolno osjetljivog obrazovanja i obuke za žene zatvorenice ne postoje, pregledavanje tijela je rutinska pojava, zdravstvena zaštita i uvjeti za održavanje lične higijene su isti kao u odjelima zatvora za muškarce. U gotovo svim aspektima zatvorskog života, činjenica da su žene različite i da imaju posebne potrebe zbog svoje biološke odredbe, žene su zanemarene.

Standardni spolno neutralni popravni postupci koji su dominantni u zatvorskom sistemu BiH, su također ugrozili žene na način da takvi postupci ne uzimaju u obzir historije zloupotrebe mnogih žena prijestupnica i uskratili su mnoge od usluga i mogućnosti, dostupnih muškarcima zatvorenicama. Neuspjeh zatvorskog sistema BiH za rješavanje osnovnih faktora, dovodi do povrata ponašanja od strane žena, i ogleđa se u povećanju stope ponovnih prijestupnica među ženama. Prepoznavanje različitih ili "posebnih" potreba žena je stoga potrebno. To bi značilo da će žene i muškarci dobiti diferencijalni tretman, sve dok takvo postupanje ne bi dovelo žene u negativniji stav nego sam nedostatak takvog standarda.

3.2. Političko rješenje I

Imajući u vidu kompleksnost zatvorskog sistema u BiH, evidentno je da je sadašnji problem spolno neutralnih popravnih postupaka izaziva teške spolne diskriminacije. Dakle, na temelju ovog istraživanja, nekoliko političkih rješenja može biti predloženo.

Prvo političko rješenje je stvaranje priručnika o ženama u zatvorima u BiH koji se može koristiti od strane aktera, zatvorskih upravitelja i zatvorskog osoblja na svim nivoima, kao i politike za poboljšanje stanja žena zatvorenica u BiH. Dugoročno, primjena ovog priručnika će dovesti do stvaranja zajedničke i jedinstvenog spolno osjetljivog popravnog postupka u svim zatvorima u BiH. To će u konačnici doprinijeti višem nivou jednakosti i ravnopravnosti žena u pravom smislu.

Ovaj priručnik treba da sadrži rješenja svih problema koji su identificirani kroz ovo istraživanje kao što je ranije opisano u dijelu definicije problema.

Glavni fokus priručnika je žena zatvorenik i smjernice o komponentama rpolno osjetljivog pristupa u upravljanju zatvorom, uzimajući u obzir tipične historije zatvorenica i njihove posebne potrebe kao žene u zatvoru. Zbog toga se priručnik treba koristiti u kombinaciji sa općim zatvorskim priručnicima uprave i relevantnih međunarodnih instrumenata koji pokrivaju tretman svih zatvorenika.

Glavni međunarodni standardi koji se odnose na postupanje prema zatvorenicama, kao što su *UN-ova Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicama*, *Skup načela za zaštitu svih osoba u bilo kom obliku pritvora ili zatvora* i *Osnovni principi za Postupanje prema zatvorenicama* trebaju biti primijenjeni na sve zatvorenike bez diskriminacije. Međutim, praksa je pokazala da su, zbog svoje male brojnosti, žene zatvorenice diskriminirane u mnogo čemu, i pravila uključena u ove instrumente se ne mogu primijeniti u svim slučajevima, često iz praktičnih razloga.

Prema tome, smjernica koje će ovaj priručnik ponuditi je potrebna kako bi se pružili načini kojima se takve diskriminacije mogu smanjiti ili otkloniti promjenom upravljačke prakse i uvođenjem mjera koje kompenziraju za neadekvatne objekte i sredstva za rješavanje posebnih potreba žena zatvorenica.

Dalja pitanja trebaju biti privući pažnju i biti riješena putem ovog priručnika:

- Osigurati da su uprava i zatvorsko osoblje spolno osjetljivi;
- Da se zapošljavaju žene u zatvorskome osoblju na ključnu poziciju u dijelovima zatvora za žene. Da se zaštite žene od bilo koje vrste neugodnosti potrebno je stvoriti interni pravilnik kojim će se zabraniti da muško osoblje treba imati pristup ustanovama u kojima su žene smještene, gdje su žene pod nadzorom ženskog člana osoblja. Da bi se zaštitila privatnost žena, muško osoblje ne bi trebalo imati pristup području kupatila, ili obavljati uloge u kojima se žene mogu se vidjeti bez odjeće. Specijalističko osoblje, kao što su muško medicinsko osoblje i nastavnici ne bi trebali biti spriječeni u obavljanju svojih dužnosti. Međutim, ove dužnosti trebaju biti u skladu sa pravilima i procedurama propisanim u zakonima i propisima, te uz odgovarajuće zaštitne mjere biti na mjestu da se spriječi bilo kakvo zlostavljanje. Daljnje korake u postizanju jednakosti i ravnopravnosti u pravom smislu kroz nadzor žena zatvorenica od strane žena može se postići poboljšanje tako što će se osoblje obučiti. Naime, obuka osoblja mora inkorporirati senzibilizacije na ranjivost žena zatvorenica na zlostavljanje, kao i politike i procedure za sprečavanje i odgovaranje za isto. Ovo trenutno nije slučaj u zatvorima BiH za žene. Osim toga, svi zatvori moraju imati politiku da se spriječi, istražuje i omogućiti efikasna naknada za bilo kakvo fizičko, seksualno ili psihološko nasilje.
- Obezbjediti cijelo zatvorsko osoblje sa posebnom obukom o potrebama žena zatvorenica;

- Razviti spolno osjetljive sisteme klasifikacije i alate procjene rizika. Ovi problemi se mogu prevazići uvođenjem klasifikacije metoda i alata koji se bave spolno specifičnim potrebama i okolnostima. Spolno osjetljiva procjena rizika i klasifikacija zatvorenika treba uzeti u obzir vrlo nizak rizik koji većine žena zatvorenica predstavljaju drugima (posebno imajući u vidu vrstu kriminala zbog kojih se žene zatvorenice u BiH nalaze u zatvorima) i posebno štetnog djelovanja visokih bezbjedonosnih mjera i povećanja nivoa izolacije koji može imati na njih.
- Nadalje, važno je omogućiti osnovne informacije o historiji žena, kao što su nasilje koje su možda iskusile, historiju psiholoških teškoća i zloupotreba droga, kao i roditeljske i druge brižne odgovornosti koje treba uzeti u obzir pri dodjeli kazne i planiranja kaznenog postupka. Također, potrebno je osigurati da kazneni plan uključuje programe koji odgovaraju njihovim spolno specifičnim potrebama. Dodatni obzir u vrijeme prijema treba biti oprezno zapažanje broja i ličnih podataka djece koja su zajedno sa ženom (majkom) primljena u zatvor, koje bi trebalo uključivati njihova imena, dob i njihove lokacije. Ove informacije će biti vrijedne u pomaganju sa kontaktima između majke i djeteta ako se zahtijeva na tome, kao i u prikupljanju podataka o roditeljskom statusu žena u zatvoru, s ciljem povećanja znanja o situaciji žena zatvorenica koje su majke. Također se može koristiti za poboljšanje prikladnosti i djelotvornosti krivičnog pravosuđa koje odgovora ženama prijestupnicima, a vodeći računa o najboljim interesima svoje djece.
- Smjestiti sve žene zatvorenice u smještaj koji je fizički odvojen od smještaja gdje su smješteni muškarci zatvorenici;
- U svakoj prilici osigurati ženama zatvorenicama da budu pod nadzorom ženskog osoblja;
- To consider eliminating body search of visitors, especially children by using alternative means of screening;
- Smatrati pregledavanje tijela kao izuzetak, a ne kao rutinu;
- Osigurati da muško osoblje nikada nije uključeno u pregledavanje tijela, i da se muško osoblje ne nalazi na mjestima gdje se izvršava ta vrsta pretraživanja, gdje oni mogu gledati tijelo dok se pregledavanje tijela obavlja od strane ženskog osoblja;
- Uvesti posebne programme koji se odnose na faktore koji vode ka kriminalnim prijestupima kod žena;
- Uvesti spolno specificirani okvir za zdravstvenu zaštitu u odjelima za žene u zatvorima;
- U okviru programa zdravstvene zaštite naglasiti reproduktivno i seksualno zdravlje, mentalno zdravlje, tretmanie za bolesti ovisnosti i savjetovanje za žrtve nasilja. Ženama treba ponuditi besplatno testiranje na HIV i druge bolesti, kao i savjetovanje o ispitivanju. U isto vrijeme, zatvorenice treba zaštititi od prisilnog testiranja krvi: trebala bi postojati odredba za pristanak osobe koja se testira zbog povjerljivosti. Žene koje prolaze kroz zatvorski sistem, da li imaju HIV ili ne, imaju jedinstvenu priliku da se obrazuju o HIV-a i drugim spolno prenosivim bolestima i ova prilika se mora iskoristiti. To je od vitalnog značaja za stvaranje programa obrazovanja (eventualno u saradnji sa NVO sektorom) o ovim pitanjima, jer zatvor je vjerojatno jedino mjesto gdje te žene mogu biti educirani o tome.
- Osigurati specifične higijenske potrebe žena (posebno za žene koje su trudne, koje doje ili koje imaju mjesečni ciklus);
- Za poboljšanje porodičnih i društvenih kontakata da se poduzmu mjere za kompenzaciju poteškoća u poduzimanju porodičnih posjeta. Određeni načini neutralizacije tih problema mogu sadržavati daljnja rješenja: da ohrabri posjete za žene zatvorenice kroz pomoć sa transportom, pogotovo kada su u pitanju posjete majke, da se produži trajanje posjeta kada se porodica suočava sa poteškoćama u posjeti, zbog uključene velike udaljenosti, nedostatak resursa i transport; ako je na bilo koji način moguće osigurati noćenje za porodice koje

putuju daleko, besplatno, kako bi se osiguralo da su posjete sa djecom uvijek otvorene i da su posebne sobe su na raspolaganju koje im će pružiti neformalne komunikacije u ugodnom i udobnom ambijentu; osoblje treba pokazati razumijevanje da djeca mogu biti umorna i nemirna za vrijeme posjeta, pogotovo ako su putovali na velikim udaljenostima i moraju čekati duže prije nego što oni mogu vidjeti svoje majke; dobra je praksa da pruži usluga podrška za igru kada su djeca u posjeti područja za posjetu djeci, to je jedan od načina da posjete izgledaju manje zastrašujuće za dijete, dok omogućavajući roditeljima da imaju malo privatnosti; nikada ne zabranjivati porodične posjete kao disciplinsku mjeru kao odgovor na kršenje pravila koje je počinila žena zatvorenica; da se odobri zatvorsko odsustvo u najvećoj mogućoj mjeri uzimajući u obzir faktore rizika i porodične prilike koje se odnose na zatvorenicu. I na kraju ovaj jaz se može prevazići razvojem saradnje sa socijalnim službama i nevladinim organizacijama, koje će pomoći u kontaktu između žena zatvorenica i njihovih porodica.

- Omogućiti djeci prijateljski ambijent za posjete;
- Obučiti osoblje da se senzibilizira za ove vrste posjeta;
- Osigurati zatvorske aktivnosti i programe koji uzimaju u obzir specifične potrebe žena;
- Kompenzirati za teškoće u kontakt sa porodicom za strane državljanke i žena u manjini (više posjeta, određen broj telefonskih poziva i dr);
- Obezbijediti kurs jezika, dio rješenja za ovaj problem je ponudio britanski glavni inspektor za zatvore koji je rekao da zatvori koji primaju strane zatvorenike treba da sprovedu analizu potreba za identifikaciju koje jezike govore i osigurati prijem paketa i / ili jezičke cd-ove na tim jezicima. (Edgar, 2004)
- Razvijati saradnju sa nevladinim sektorom.

Prema tome, ovaj priručnik ima za cilj da pomogne zakonodavcima, kreatorima politike upravljanja, zatvorskim menadžeri, osoblju i nevladinim organizacijama da provedu rezolucije i preporuke Ujedinjenih naroda za rješavanje spolno specifičnih potreba žena zatvorenica.

3.3. Političko rješenje II

Jedan od aspekata ovog istraživanja bio je pregled različite literature relevantne za žene u zatvorima diljem svijeta, dok su različiti modeli koji se bave ovim pitanjima analizirani. Ovo istraživanje prepoznaje "jačanje alternativnih krivičnih sankcija za žene", kao i način na koji se nositi sa problemom "zatočenih žena".

Istraživanje zatočenih žena u BiH pokazalo je da je većina tih žena ne mora biti u zatvoru uopće. Većina njih se terete za manje i nenasilne prekršaje i ne predstavljaju opasnost ili prijetnju za javnost. Mnoge žene su u zatvoru zbog siromaštva i nemogućnosti da plate kaznu. Velikom broju žena je potrebno liječenje mentalnih poteškoća ili ovisnosti, a ne izolacija od društva. Mnoge žene su i same žrtve, ali su u zatvoru zbog diskriminatorskih zakona i praksi. Sankcije i mjere zajednice će služiti socijalnoj reintegraciji većine mnogo efikasnije nego zatvor.

Uzimajući u obzir najčešće prijestupe koji dovode do zatvaranja žena i štetne posljedice zatvora na socijalnu reintegraciju, velika većina žena prijestupnica je opravdano iznijela neke preporuke za poboljšanje alternativnih krivičnih sankcija za žene.

Dakle, potrebno je pružiti širok spektar mogućnosti za tužiloce i sudove, da se žene koje su počinile manje prijestupe i nenasilna djela povuku iz optužbe. U BiH, zakon o krivičnom postup-

ku države i entiteta (Zakon o krivičnom postupku BiH, 2010) (Zakon o krivičnom postupku RS, 2010) (Zakon o krivičnom postupku FBiH, 2010) nude razne alternativne krivične sankcije kao što je rad u zajednici i kućni pritvor sa elektronskim nadzorom.

Neiskorišteni potencijal također predstavlja mogućnost posredovanja koje je regulirano po Zakonu o postupku medijacije. (Zakon o postupku medijacije, 2004). Prema članku 4. ovog zakona: *“Ako prije pokretanja sudskog postupka zainteresirane stranke nisu pokušale riješiti spor medijacijom, sudija koji nadgleda postupak može, ako ocijeni da je to potrebno, na pripremnom ročištu, predložiti strankama da pokušaju riješiti spor medijacijom.”*

Stoga bi bilo poželjno ne samo da se poveća korištenje postojećih alternativa u zatvoru, nego da se razvije rodno osjetljiva alternativa u zatvoru, uzimajući u obzir najčešće potrebe ženskih prijestupnika, kao što je savjetovanje za žrtve nasilja u porodici.

Nadalje, spol može odigrati ključnu ulogu tokom cijelog krivičnog postupka. Pregled ženskih životnih okolnosti i historija ženskih prijestupnika u sistemu, daju jasniji i efikasniji način za sprečavanje i rješavanje ženskog kriminaliteta nego što je trenutno u praksi krivičnog pravosuđa u BiH, na ovaj način se može poboljšati rješavanje ženskih puteva u sistemu krivičnog pravosuđa, njihove razlike u obrascima od obrazaca muških počinitelja, njihova iskustva u sistemu krivičnog pravosuđa, kao i njihove reakcije na programe.

Ovo političko rješenje pokriva neka od pitanja koja se ističu u odnosu na povećanje broja žena u zatvorima i mjere koje mogu smanjiti ove stope zatvaranja, kada ne služi u svrhu pravde ili društvene reintegracije. Isticanjem i obraćanjem pažnje na neka ključna pitanja, ovo političko rješenje ima za cilj da stvori daljnja istraživanja i razvoj politike i strategije za smanjenje ženske zatvorske populacije u BiH.³⁵

³⁵ U tom kontekstu, čitatelji mogu da se konsultuju sa UNODC *Priručnik o osnovnim principima i obećavajućim praksama o alternativama u zatvoru* i UNODC *Priručnik o restorativnoj pravdi, Programi za daljnje praktične smjernice*.

Važno je naglasiti da ovo političko rješenje ne nudi rješenja za preostalu populaciju žena zatvorenica s obzirom da se zatvor žena ne može potpuno izbjeći sa predloženim programima.

3.4. Kombiniranje umjesto upoređivanje političkih rješenja

Na temelju opsežnog istraživanja tri politička rješenja su razmatrana na slijedeći način:

- Sadašnje političko rješenje se sastoji od ne-spolno osjetljivog tretmana žena u zatvorskom sistemu u BiH;
- Političko rješenje I je stvaranje priručnika o ženama i zatvorima u BiH;
- Političko rješenje II preuzima “jačanje alternativnih krivičnih sankcija za žene”, kao i “obraćanje pažnje na staze koje vode žene u sistem krivičnog pravosuđa” kao način suočavanja sa problemom “zatočenih žena”.

Upoređujući ova tri politička rješenja u vezi sa kriterijima za poboljšanje položaja žena zatvorenica kako bi se uspješno prilagodili specifičnim potrebama žena zatvorenica u zatvorima u BiH, djelotvornosti, ekonomičnosti i osoblje koje je potrebno za njihovu realizaciju, došli smo do zaključka da pravilna kombinacija političkog rješenja I i političkog rješenja II je najbolje rješenje za kontekst BiH.

Adekvatna kombinacija ove dva politička rješenja će služiti kao smjernica za akciju koja je ostvariva i realna u kratkom roku (rješenje I), ali održiva na dugi rok (rješenje II), jer će proizvesti trajne promjene u zatvorskom sistemu. Također će podići pitanja za dalji rad na poboljšanju prakse na razini kazneno-popravnih ustanova. Primjena preporuke u ove dvije političke studije, na duži rok, može dovesti do smanjenja rodne diskriminacije u zatvorskom sistemu BiH izvan čiste norme.

Naime, priručnik za žene i zatvaranje kao političko rješenje I, ima za cilj da pomogne svim relevantnim akterima za provedbu rezolucije i preporuke Ujedinjenih Naroda za rješavanje rodno specifičnih potreba žena zatvorenica. To bi trebalo povećati svijest o profilu žena prijestupnica i predložiti načine kako da smanje njihovo nepotrebno zatvaranje, racionalizacijom zakonodavstva i krivično-pravosudnim politikama. Također, ovo bi trebalo da pruži širok spektar alternativa zatvoru u svim fazama krivičnog postupka. Ovo su rezultati političkog rješenja II.

Stoga preporučujemo korištenje kombiniranje oba politička rješenja, ali treba naglasiti da je svako od ovih rješenja održivo i može biti izvršeno samo po sebi. Za postizanje jednakosti i ravnopravnosti žena koje su počinile određeno krivično djelo i koje su već u zatvoru, provođenje političkog rješenja II mora se smatrati kao glavni prioritet.

4. Zaključci i preporuke

Uzimajući u obzir sve probleme koji su objašnjeni, ovo istraživanje predlaže slijedeće preporuke za unaprijeđenje situacije žena zatvorenica:

- Stvaranje priručnika za žene i zatvore u zatvorskom sistemu BiH;
- Jačanje alternativnih krivičnih sankcija za žene u krivičnom pravosuđu u BiH i
- obraćajući pažnju na se staze kojima žene idu ka kriminalu u sistemu krivičnog pravosuđa.

Priručnik za žene i zatvor u zatvorskom sistemu u BiH bi trebao da riješi identificirane problem u sadašnjoj situaciji žena zatvorenica kada su u pitanju:

- Uvjeti smještaja u zatvorima za žene;
- Neadekvatna klasifikacija zatvora (smještaj žena zatvorenica u viši nivo bezbjednosti nego što je njihova klasifikacija);
- Nedostatak klasifikacije žena zatvorenica unutar zatvora;
- Diskriminacija u procjeni rizika;
- Odvajanje žena zatvorenica od muškaraca zatvorenika;
- Nadgledanje žena zatvorenica od strane žena;
- Pregledavanje tijela;
- Porodica i socijalni kontakt;
- Hgijena, zdravstvena zaštita i HIV/AIDS;
- Edukacija i obuka o rodnoj osjetljivosti i
- Žene strane državljanke i žene u manjini.

The recommendations and guidelines proposed after this research will fill the gaps in current policy (almost non existing one) and increase the knowledge of relevant stakeholders in prison system of B&H. They will also serve as a guideline for action that is feasible and realistic in the short term, but sustainable because it will produce lasting changes in the B&H prison system.

Bibliografija

- Law on Mediation Procedure. (2004). *Official Gazete of B&H*, 37/04. Official Gazete of B&H.
- Criminal Procedure Code of B&H. (2010). *Official Gazette of B&H*. Official Gazette of B&H.
- Criminal Procedure Code of FB&H. (2010). *Official Gazette of FB&H*. Official Gazette of FB&H.
- Criminal Procedure Code of RS. (2010). *Official Gazette of RS*. Official Gazette of RS.
- B&H JSRS AP. (2012). *Ministry of Justice B&H*. Retrieved 01 2012, from http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/planiranja_koordinacija/strateska_planiran-ja/strategija/07%202%20Treci%20revidirani%20AP%20SRSP%20u%20BiH%20-%20BJ.pdf
- B&H JSRS AP. (2012). *Ministry of Justice B&H*. Retrieved 01 2012, from http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/planiranja_koordinacija/strateska_planiran-ja/strategija/03%201%20Izvjestaj%20o%20provodjenju%20SRSP%20I-VI%202012%20%20godine%20-%20BJ.pdf
- Bastick, M. (2005). *A commentary on the standard minimum rules for the treatment of prisoners*. Geneva: Quaker United Nations Office.
- Bastick, M., & Townhead, M. (2008). *Women in prison - A commentary on the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. QUNO - Human Rights & Refugees Publications.
- Bosnia and Herzegovina Ministry of Human Rights and Refugees. (2011). *Report of the authorities of Bosnia and Herzegovina on the visit of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Sarajevo: Bosnia and Herzegovina Ministry of Human Rights and Refugees.
- Bosnia and Herzegovina Ministry of Justice. (2010). *Report on Implementation of the Justice Sector Reform Strategy in Bosnia And Herzegovina and Its Action Plan For 2010*. Retrieved October 22, 2011, from Bosnia and Herzegovina Ministry of Justice: <http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Strate%C5%A1ko%20planiranje/EJ%20%20Izvjestaj%20o%20provodjenju%20SRSP%20u%20BiH%20i%20njenog%20AP%20za%20period%20I-VI%202010.pdf>
- Bosnia and Herzegovina Ministry of Justice. (n.d.). *Action Plan for Implementation of the Justice Sector Reform Strategy in Bosnia and Herzegovina (2009 – 2013)*. Retrieved October 22, 2011, from Bosnia and Herzegovina Ministry of Justice: http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Strate%C5%A1ko%20planiranje/15_%20Action%20Plan%20for%20JSRS_Final.pdf
- Bosworth, M., Campbell, D., Demby, B., Ferranti, S. M., & Santos, M. (2005). *Doing Prison Research: Views From Inside* (Vol. 2).
- Bryman, A. (2004). *Social Research Methods 2nd ed*. Oxford: Oxford University Press.
- Caddle, D., & Crisp, D. (1997). *Mothers in Prison*. Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Clarke, M. (2008). Survival in the field: Implications of personal experience in fieldwork. In J. A. Schlosser, *Issues in Interviewing Inmates: Navigating the Methodologica Landmines of Prison Research*.
- CoE, Université de Lausanne. (2010). *SPACE I & II*. Lausanne: ICDP/ESC, UNIL-Sorge.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education, fifth edition*. London: Routledge Falmer.
- Council of Europe. (2002). *European Prison Rules*. Strasbourg: Council of Europe.

- Council of Europe – Field Office Sarajevo. (2004). *Health Care Assessment of the prisons of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Council of Europe – Field Office Sarajevo.
- Covington, S. S., & Bloom, B. E. (2003). Gender Justice: Women in Criminal Justice System. In B. E. Bloom, *Gender Justice: Addressing Female Offenders*. USA: Carolina Academic Press.
- Coyle, A. (2002). *A Human Rights Approach to Prison Management: Handbook for prison staff*. International Centre for Prison Studies.
- CPT. (2002). *The CPT Standards*. CPT.
- Crime, U. N. (2008). *UNODC handbook for prison managers and Policymakers on women and imprisonment*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Daniels, R. V. (1996). 4 C.N.L.R. 51. In L. Arbour, *Commission of Inquiry into certain events at the Prison for Women in Kingston* (p. 216). Public Works and Government Services Canada.
- Drever, E. (2003). *Using Semi-structured Interviews in Small Scale Research: a teachers guide*. Glasgow: The SCRE Centre, University of Glasgow.
- Edgar, K. (2004). *Lacking Conviction: The Rise of the Women's Remand Population*. Prison Reform Trust.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (n.d.). Standards.
- European Union. (2006). *European Prison Rules*. Bruxelles: Committee of Ministers of the Council of Europe.
- Federal Office of Statistics. (2011). *Statistical Yearbook*. Sarajevo: Federal Office of Statistics.
- Harrison. (2000). In E. Stanley, & S. Byrne, *Mothers in Prison: Coping with Separation from Children, paper presented at the Women in Corrections: Staff and Clients Conference* (p. 3). Adelaide.
- Huberman, M., & Miles, M. (1994). Data Management and Analysis Methods. In N. Denzin, & Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications, Inc.
- Human Rights Committee. (2000). *General Comment 28 on the equality of rights between men and women*. Human Rights Committee.
- Human Rights Watch. (1996). *All Too Familiar: Sexual Abuse of Women in U.S. State Prisons*. Human Rights Watch.
- Human Rights Watch. (1997). *Punishment before Trial: Prison Conditions in Venezuela*.
- Human Rights Watch. (1998). *Behind Bars in Brazil*.
- Kilroy, D. (2001). *When You Will See the Real Us? Women in Prison*. Women in Prison Journal.
- Laishes, J. (2002). *The 2002 Mental Health Strategy for Women Offenders*. Correctional Service Canada.
- Law on execution of criminal sanctions of B&H. (n.d.). (13/05, 53/07, 97/07). Official Gazette of B&H.
- Law on execution of criminal sanctions of Federation of B&H. (n.d.). (13/98). Official Gazette of FBiH.
- Law on execution of criminal sanctions of Republica Srpska. (n.d.). (85/2005, 72/2009 & 31/2011). Official Gazette of RS.

- Lucic-Catic, M. (2011). Challenges in Conducting Prison Research. *Criminal Justice Issues*(5-6), 59-73.
- Mumby, G., & Croft, H. M. (n.d.). Report of visit to prison establishments in the federation of Bosnia and Herzegovina and the Republika Srpska on behalf of the Council of Europe to advice on the conversion of dormitory type accommodation into smaller units. Retrieved June 20, 2012, from Prison service of England and Wales: http://www.coe.ba/pdf/report_of_visit_Graham_eng.pdf
- OSCE. (2011). *Torture, harassment and disciplinary procedures in penal institutions in Bosnia and Herzegovina - Assessment of human rights in penal institutions in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: OSCE.
- Penal Reform International. (2007). Women in prison: incarcerated in a man's world. *Penal Reform Briefing No. 3*. London: Penal Reform International.
- Prison Reform Trust. (2006). *Bromley briefings prison factfile*. London: Prison Reform Trust.
- Prison Service. (2004). *Prison Reform Trust Factfile (with information from Prison Service)*. London: Safer Custody News.
- Quaker Council for European Affairs. (2007). *Women in prison: a review of the conditions in Member States of the Council of Europe*. Brussels: Quaker Council for European Affairs.
- Quaker United Nations Office. (2008). *Women in prison - A commentary on the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. Geneva - New York: Quaker United Nations Office.
- Republika Srpska Institute of Statistics. (2011). *Statistical Yearbook*. Banja Luka: Republika Srpska Institute of Statistics.
- Reyes, H. (2001). Women in prison and HIV. In *HIV in Prisons*. World Health Organization.
- Rickford, D. (2003). *Troubled Inside: Responding to the Mental Health Needs of Women in Prison*. Prison Reform Trust.
- Robson, C. (2002). *Real World Research*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Ross, H., Glaser, F., & Stiasny, S. (1988). *Sex differences in the prevalence of psychiatric disorders in patients with alcohol and drug problems*. British Journal of Addictions.
- Sisters Inside Inc. (2004, Submission to the Anti Discrimination Commissioner for the Inquiry into the Discrimination on the Basis of Sex, Race and Disability Experienced by Woman Prisoners in Queensland). Retrieved July 20, 2005, from Sisters Inside: <http://www.sistersinside.com.au/media/ascqsubmission.pdf>
- SRNA. (2012). Retrieved 11 2012, from SRNA: <http://www.srna.rs/>
- Taylor, R. (2004). *Women in prison and children of imprisoned mothers: preliminary research paper*. Geneva: Quaker United Nations Office.
- The Institution of Human Rights Ombudsman/Ombudsmen of BiH. (2012). Retrieved 12 2012, from The Institution of Human Rights Ombudsman/Ombudsmen of BiH: http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/SI_Zatvori_HR_2012.pdf
- The Law on Gender Equality in Bosnia and Herzegovina. (n.d.). (16/03 and 102/09). Sarajevo: Official Gazete of BiH.
- Tonkiss, F. (2006). Using focus groups. In C. Seale, *Researching Society and Culture*. 2nd ed. London: SAGE Publications.

Twinning Light Project. (2008). *Support to correctional institutions in B&H (BA 06 IB JH 02 TL) "Final report"*. Sarajevo: Twinning Light Project.

UN General Assembly. (1985). Seventh UN Crime Congress. *Model Agreement on the Transfer of Foreign Prisoners and Recommendations on the Treatment of Foreign Prisoners*. New York: United Nations.

UN Office on Drugs and Crime. (2008). *Handbook for prison managers and policymakers on Women and Imprisonment*. UN Office on Drugs and Crime.

UN Office on Drugs and Crime. (n.d.). *Handbook of Basic Principles and Promising Practices on Alternatives to Imprisonment*. UN Office on Drugs and Crime.

UN Office on Drugs and Crime. (n.d.). *Handbook of PRisoners with Special Needs, Foreign National Prisoners*. UN Office on Drugs and Crime.

UN Office on Drugs and Crime. (n.d.). *Handbook on Restorative Justice Programs for further practical guidance*. UN Office on Drugs and Crime.

United Nations . (2002). *Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. United Nations .

United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. United Nations.

United Nations. (1955). *UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. Retrieved June 18, 2012, from Office of the High Commissioner for Human Rights: <http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm>

United Nations. (1966). *Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. United Nations.

United Nations. (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. United Nations.

United Nations. (1976). *International Covenant on Civil and Political Rights*. United Nations.

United Nations. (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. United Nations.

United Nations. (1984). *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. United Nations.

United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations.

United Nations. (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women*. United Nations.

United Nations. (2000). Women in the criminal justice system (A/Conf.187/12) – Background paper for the workshop on women in the criminal justice system. *Tenth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders*.

Walmsley, R. (2006). *World female imprisonment list*. London: International Centre for Prison Studies.

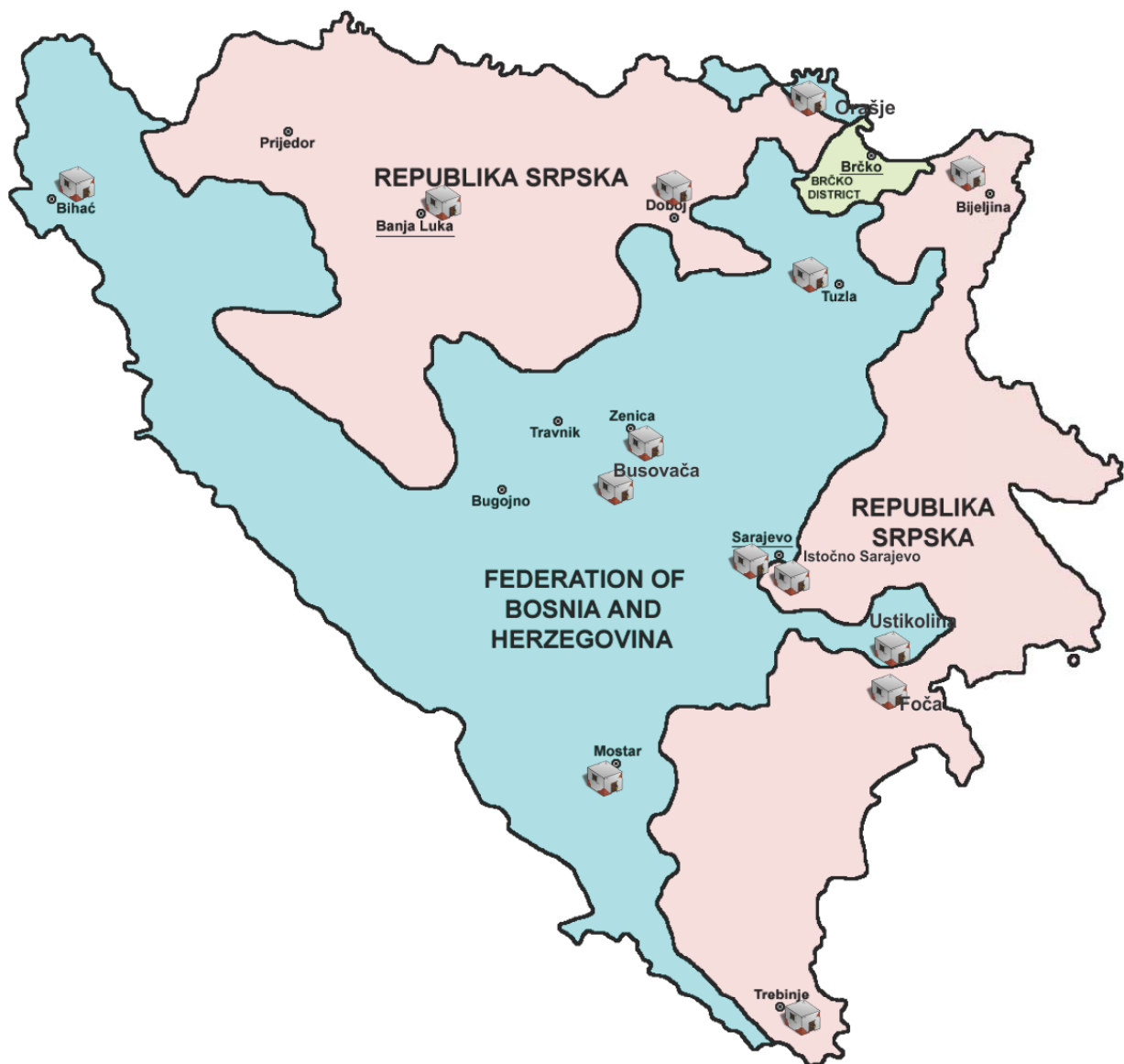
WHO. (2007). *Health in Prisons, A WHO Guide to the essentials in prison health*. (L. Møller , H. Stöver, R. Jürgens, A. Gatherer, & H. Nikogasian, Eds.) Paris: WHO Europe.

WHO Regional Office for Europe. (2009). *Prison health database [online database]*. Retrieved January 26, 2009, from WHO Regional Office for Europe: <http://data.euro.who.int/HIP>

(n.d.). Women and Imprisonment. In *Handbook for prison managers and policymakers*.

DODATAK I

Predrag Puharić rođen je u Sarajevu 1977. gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirani kriminalista, trenutno na postdiplomskom studiju Aplikativne kriminalistike. Primarni fokus mu je kompjuterski kriminalitet i forenzika, ali se bavi i kriminološkim istraživanja u području maloljetnika i žena. Saradnik je Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije te jedan od osnivača Centra za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijedjenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama.

Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 90 istraživača.